

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Кафедра географії та менеджменту туризму

БІОСОЦІАЛЬНІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконав:

студент IV курсу 410 групи
спеціальності 242 «Туризм»
ОП «Міжнародний туризм»
Чередарек Данило Васильович

Керівник: кандидат географічних наук,
доцент

Скутар Тетяна Дмитрівна

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №_____

від «___» _____ 202_ р.

Зав. кафедри _____ д. геогр. н., доцент Король О. Д.

Анотація

Бакалаврська кваліфікаційна робота присвячена дослідженню біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області як основи формування міжнародного туристичного продукту. Визначено зміст, класифікацію та роль біосоціальних РТР у туристичному потенціалі регіону. Охарактеризовано біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси Чернівецької області, здійснено аналіз їх залучення до формування туристичного продукту міжнародного туризму. Практична частина містить об'єкти, маршрути та фестивалі, що формують культурний імідж міста й сприяють розвитку міжнародного туризму.

Ключові слова: біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси, туристичний потенціал, культурна спадщина, міжнародний туризм, Чернівці, маршрути, фестивалі.

Abstract

The bachelor's qualification work is devoted to the study of biosocial recreational and tourist resources of Chernivtsi region as the basis for the formation of an international tourist product. The content, classification and role of biosocial RTR in the tourist potential of the region are determined. The biosocial recreational and tourist resources of Chernivtsi region are characterized, and their involvement in the formation of the tourist product of international tourism is analyzed. The practical part contains objects, routes and festivals that form the cultural image of the city and contribute to the development of international tourism.

Keywords: biosocial recreational and tourist resources, tourist potential, cultural heritage, international tourism, Chernivtsi, routes, festivals.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **Д.В.Чередарек**

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІОСОЦІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ (РТР)...	5
1.1. Поняття, класифікація та структура рекреаційно-туристичних ресурсів.....	5
1.2. Біосоціальні РТР як складова туристичного потенціалу території.....	8
1.3. Роль біосоціальних РТР у формуванні міжнародного турпродукту.....	11
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА БІОСОЦІАЛЬНИХ РТР ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	14
2.1. Літературно-мистецькі діячі.....	14
2.2. Релігійні діячі.....	27
2.3. Громадські діячі.....	31
2.4. Діячі науки та освіти.....	39
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ БІОСОЦІАЛЬНИХ РТР ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	46
3.1. Туристичні маршрути біосоціальної тематики.....	46
3.2. Біосоціальні РТР як чинник розвитку подієвого туризму.....	60
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку міжнародного туризму зростає інтерес до унікальних культурно-історичних ресурсів, які формують ідентичність регіонів. Чернівецька область, відома своєю багатонаціональною спадщиною та історичними постатями, має значний потенціал для розвитку культурного туризму. Біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси, зокрема місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних особистостей, становлять основу для формування привабливих туристичних маршрутів, що можуть зацікавити як вітчизняних, так і іноземних туристів.

Об'єкт дослідження — біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси Чернівецької області.

Предмет дослідження — біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси як чинник розвитку міжнародного туризму в Чернівецькій області.

Мета дослідження — проаналізувати сучасний стан і перспективи використання біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів для створення турпродукту задля розвитку міжнародного туризму в Чернівецькій області.

На основі поставленої мети було окреслено такі завдання дослідження:

- розкрити теоретико-методичні засади дослідження біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів та їх класифікацію;
- виявити та охарактеризувати біосоціальні РТР Чернівецької області;
- охарактеризувати існуючі туристичні маршрути біосоціальної тематики;
- проаналізувати сучасний стан використання біосоціальних РТР у туристичній діяльності регіону.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, історичний метод, систематизація інформації, порівняльний аналіз, огляд туристичних маршрутів.

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІОСОЦІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ (РТР)

1.1. Поняття, класифікація та структура рекреаційно-туристичних ресурсів

Рекреаційно-туристичні ресурси (РТР) є основою формування туристичного продукту, оскільки саме вони визначають привабливість території для відвідувачів. У сучасній науковій літературі термін «туристичні ресурси» трактується як сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних та біосоціальних умов, які можуть бути використані для організації відпочинку, оздоровлення, пізнання, духовного збагачення та соціального контакту.

Рекреаційно-туристичні ресурси — це сукупність природних, антропогенних та змішаних об'єктів і явищ, здатних забезпечити потреби людини у відпочинку, пізнанні, оздоровленні, культурному розвитку та емоційному збагаченні. Вони виступають як основа для створення туристичного продукту та розвитку територіального туризму.

Щодо сутності поняття БРТР, то за визначенням автора цього терміна О. Бейдика, «біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси – це специфічна складова рекреаційно-туристичних ресурсів, яка об'єднує культурно-історичні та інші об'єкти, пов'язані з певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть, поховання)» (Бейдик 2001).

У науковій літературі виділяють поняття рекреаційно-туристичного потенціалу території, який включає не лише безпосередні ресурси, а й умови, інфраструктуру, імідж території, а також соціально-економічні характеристики. Це поняття охоплює п'ять ключових компонентів: природно-екологічний базис, соціально-культурну спадщину, трудовий і виробничий потенціал, а також сформований туристичний імідж місцевості.

Залежно від походження та особливостей, ресурси поділяють на:

- природні (гори, ліси, річки, клімат, мінеральні води);

- антропогенні (архітектурні пам'ятки, історичні місця, музеї);
- природно-антропогенні (ботанічні сади, парки, штучні водосховища тощо).

Важливо відрізнити рекреаційно-туристичні ресурси від рекреаційних умов. Якщо ресурси безпосередньо використовуються у створенні туристичного продукту, то умови — це фактори, які сприяють або обмежують можливість їх використання (наприклад, клімат, транспортна доступність, безпека).

Щодо класифікації, серед науковців відомі підходи:

- функціональний (за можливістю використання — лікувальні, пізнавальні, оздоровчі);
- атрактивний (першорядні/другорядні об'єкти);
- ціннісний (ресурси світового, національного або місцевого значення);
- сутнісний (природні, антропогенні, змішані).

Загалом, класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів зазвичай охоплює такі основні групи:

1. Природні ресурси

Це ресурси, що виникли внаслідок природних процесів і мають естетичну, кліматичну або лікувально-оздоровчу цінність. До них належать:

- кліматичні умови (м'який клімат, тривалість сонячного освітлення);
- гідроресурси (річки, озера, водоспади);
- ландшафти (гірські масиви, лісові масиви, степові зони);
- мінеральні води, грязі тощо.

Природні РТР забезпечують розвиток таких форм туризму, як оздоровчий, екотуризм, спортивний туризм, агротуризм тощо.

2. Історико-культурні ресурси

Це пам'ятки, явища й об'єкти, що відображають історичний шлях, духовний та культурний розвиток народу. До цієї групи відносять:

- архітектурні пам'ятки (замки, фортеці, храми);
- музеї, театри, культурні центри;

- археологічні об'єкти, історичні поселення;
- елементи нематеріальної спадщини — обряди, свята, фольклор.

Історико-культурні ресурси сприяють формуванню таких видів туризму, як пізнавальний, культурно-освітній, релігійний, етнографічний.

3. Соціально-економічні ресурси

Ця група охоплює умови, створені людиною — тобто:

- рівень розвитку туристичної інфраструктури;
- наявність готелів, ресторанів, доріг;
- транспортну доступність регіону;
- комунікаційні засоби, сервіс, кадри.

Ці ресурси визначають можливість ефективної реалізації турпродукту, але не є достатніми без ресурсної бази інших типів.

Ключовою характеристикою туристичного ресурсу є його атрактивність — здатність привертати увагу, бути об'єктом туристичного інтересу. Висока атрактивність сприяє формуванню індивідуального образу регіону та його включенню в міжнародні туристичні маршрути.

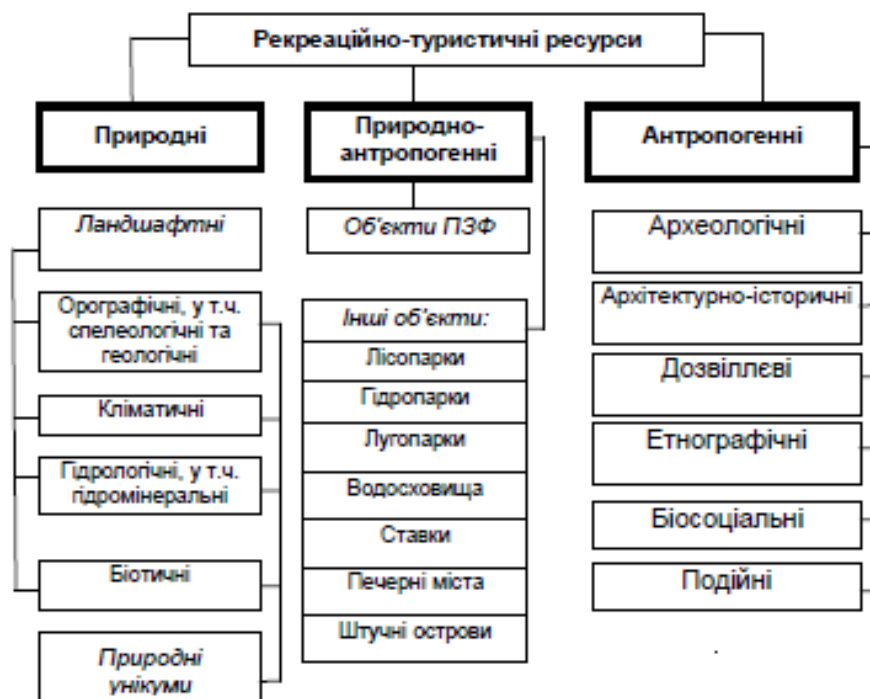

Рисунок 1.1 Структура рекреаційно-туристичних ресурсів (Алешугіна та ін. 2015)[1]

1.2. Біосоціальні РТР як складова туристичного потенціалу території

Рекреаційно-туристичні ресурси є не лише основою для функціонування галузі туризму, а й важливою складовою розвитку територіального брендингу, економіки, міжкультурного діалогу та збереження спадщини. В контексті Чернівецької області, особливу увагу заслуговують саме біосоціальні ресурси, які надають регіону унікальності й конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

У сучасній системі туризму особливу роль починають відігравати так звані нематеріальні ресурси — явища та чинники, що не є об'єктами матеріальної культури чи природними ландшафтами, але мають глибоку емоційну, культурну та пізнавальну цінність. До таких належать біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси (БРТР), які все частіше розглядаються як ключовий елемент формування унікального туристичного продукту регіону.

Особливістю цієї групи є її глибока зв'язок із ідентичністю території, адже вона формується не лише об'єктами, а і самим життям та діяльністю людей, які жили або живуть у регіоні. Саме біосоціальні ресурси роблять туризм персоналізованим і здатним викликати емоційний резонанс.

У контексті Чернівецької області, класифікація РТР має враховувати регіональну специфіку — мультикультурність, поліетнічність, мозаїчну історію. Це дозволяє підкреслити не лише багатство природних і архітектурних об'єктів, а й значення особистостей, які сформували унікальний образ Чернівців у європейському контексті.

Особливе місце у сучасній класифікації посідають біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси, які пов'язані з життєвими шляхами, подіями, діяльністю відомих історичних постатей. Їх значення полягає в символічній цінності, здатності приваблювати туристів з усього світу. До таких ресурсів можна віднести місця народження, життя або діяльності визначних осіб, зокрема Йозефа Главки, Пауля Целана, Йозефа Шмідта — постатей, тісно пов'язаних із Чернівцями.

Біосоціальні ресурси є нематеріальними за суттю, але вони мають конкретне втілення в просторі: у місцях, де жили чи діяли визначні люди, у релігійних центрах, у мові вулиць, у фестивалях та спогадах. Значущість цієї групи ресурсів зумовлюється кількома чинниками. По-перше, біосоціальні ресурси є носіями колективної пам'яті, тому вони резонують на емоційному рівні. По-друге, вони дозволяють формувати персоніфіковані, глибокі маршрути, які цікаві не лише з пізнавального, а й з ідентифікаційного погляду. По-третє, в умовах глобалізації та стандартизації саме ці ресурси створюють неповторну атмосферу регіону, те, що неможливо скопіювати чи повторити.

Біосоціальні ресурси часто є центральною складовою тематичного туризму. Наприклад, паломницькі подорожі будуються навколо духовних авторитетів і святих місць; літературний туризм — навколо письменників, поетів, літературних сюжетів; музичний туризм — навколо концертних традицій і постатей виконавців. Усі ці приклади демонструють, як біосоціальні ресурси утворюють не просто «атракції», а культурну ідентичність території.

Яскравим прикладом регіону з потужним біосоціальним ресурсом є Чернівецька область. Протягом століть тут співіснували, взаємодіяли та впливали одна на одну різні культурні й релігійні спільноти: українці, євреї, румуни, німці, поляки, вірмени, росіяни, угорці, австрійці. Така мозаїчна структура збереглася не лише у вигляді архітектурної спадщини чи топоніміки, а й у культурній пам'яті регіону.

У Чернівцях народились і творили постаті, які стали символами європейської культури. Наприклад, Пауль Целан — поет, чия творчість стала голосом єврейського досвіду трагедій ХХ століття, і чий твори перекладені десятками мов. Йозеф Главка — архітектор, який створив Резиденцію митрополитів Буковини і Далмації, споруду, що нині охороняється ЮНЕСКО і стала візитівкою міста. Цадик Ізраель Фрідман, чий духовний центр у Садгорі до сьогодні є місцем паломництва євреїв з усього світу. Йозеф Шмідт — «тенор без сцени», який підкорив радіо-ефіри Європи, попри свій невисокий зріст і трагічну долю. Грегор фон Рецторі — письменник, який увів Чернівці до

світової літератури як місто багатокультур'я. Віоріка Урсуляк, Ервін Чаргафф, Бенно Штраухер — усі ці імена, хоч і відомі за межами України, несуть у собі частку чернівецької ідентичності.

Своєрідність біосоціальних ресурсів Чернівецької області полягає ще й у тому, що вони не лише «залишилися у минулому», а й продовжують жити — у фестивалях, екскурсіях, публічних подіях, туристичних маршрутах. Наприклад, Целанівський центр не просто вшановує поета, а й організовує заходи, перекладацькі школи, виставки. Паломницькі подорожі до Садгори мають сталий туристичний трафік. Університетське середовище використовує імена науковців та митців для формування міжнародних академічних контактів. Таким чином, біосоціальні ресурси не є музеєфікованими — вони залишаються функціональними, а отже, цінними.

Використання біосоціальних ресурсів у туристичній діяльності потребує особливого підходу: глибшого змістового наповнення, роботи з історичними джерелами, міжкультурної чутливості, співпраці з місцевими громадами. Успішні приклади вже існують, однак багато постатей поки що лишаються поза увагою туроператорів — зокрема такі, як Бенно Штраухер чи Ервін Чаргафф. Їхня інтеграція до екскурсійних програм може дати новий імпульс для розвитку пізнавального, інтелектуального та наукового туризму.

Отже, біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси є цінним активом регіонів, у яких історія, культура і людські долі тісно переплетені. Для Чернівецької області це — один із ключових напрямів позиціонування на міжнародному туристичному ринку. Надалі доцільно зосередити увагу на практичних механізмах використання таких ресурсів для створення конкурентоспроможного туристичного продукту.

Дослідники рекреаційно-туристичних ресурсів звертають увагу на те, що біосоціальні ресурси мають не лише культурну або історичну вартість, а й потенціал для формування сталого туристичного продукту. У навчальному посібнику за редакцією Алешугіної Н.О. підкреслюється, що особистості як «туристичні бренди» можуть виступати основою для диференціації території,

зокрема через включення їх у культурні маршрути, меморіальні об'єкти, фестивалі або подієві заходи. Такі об'єкти забезпечують глибший рівень ідентифікації туриста з місцевістю, посилюють образ території, а також стимулюють повторне відвідування.

При оцінці біосоціальних ресурсів важливо враховувати низку критеріїв, що визначають їх туристичну цінність. До них належать:

- рівень відомості постаті у національному та міжнародному контексті;
- наявність збережених або реконструйованих об'єктів, пов'язаних з особою;
- щільність культурного середовища навколо цього ресурсу (музеї, події, маршрути);
- емоційна впізнаваність або символічність для конкретної аудиторії (наприклад, релігійні паломники, шанувальники поезії чи архітектури).

Як приклад, автори наводять практику створення маршрутів, що поєднують культурно-історичні об'єкти з біографічними локаціями, формуючи так звані «тури пам'яті». У цьому контексті Чернівці мають значний потенціал: житлові будинки, навчальні заклади, театри, вулиці та навіть цвинтарі можуть виступати не лише як носії спадщини, а й як повноцінні точки включення в міжнародний культурний туризм.

1.3. Роль біосоціальних РТР у формуванні міжнародного турпродукту

У сучасному світі туризм дедалі частіше розглядається не лише як спосіб відпочинку чи переміщення, а як форма культурного діалогу, занурення в історичну пам'ять та особистий досвід інших народів. Саме в цьому контексті особливу значущість набувають біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси, які не тільки презентують регіон, а й формують емоційно насичене та смислово глибоке уявлення про нього.

Міжнародні туристи дедалі частіше шукають не лише красиві краєвиди чи комфортний сервіс, а унікальний, автентичний досвід, що дозволяє зрозуміти ментальність народу, історію місцевої громади, долі її видатних представників. Біосоціальні ресурси здатні стати тією основою, яка збуджує

зацікавлення, підтримує інтелектуальну допитливість і формує емоційний зв'язок між туристом і місцем.

Особливе значення такі ресурси мають для міжнародного туризму, адже саме вони створюють зв'язок через знайомі імена, загальнолюдські цінності, історичні паралелі. Австрійські чи німецькі туристи відвідують місця, пов'язані з Паулем Целаном, Грегором фон Реццорі, Йозефом Шмідтом — не лише через цікавість, а через історичну спорідненість, культурну ностальгію, глибоке бажання зрозуміти витоки європейської ідентичності.

У випадку Чернівецької області, біосоціальні ресурси є потужним інструментом формування міжнародного туристичного інтересу, адже саме тут на перетині імперій, релігій і мов формувались долі, що вплинули на історію Європи. Чернівці часто називають «маленьким Віднем», однак сьогодні це вже не просто архітектурна метафора, а концентрована пам'ять про епоху культурного співіснування, у якій єврейський інтелект, український фольклор, австрійська адміністративна культура, румунська традиція та німецька література створили унікальний міський простір.

Турист, що приїжджає з-за кордону, може відчути цю атмосферу не лише в архітектурі чи пейзажі, а через імена, які він знає або впізнає: Пауль Целан — символ європейської пам'яті про Голокост, Ервін Чаргафф — піонер молекулярної біології, Йозеф Главка — архітектор світового рівня, Йозеф Шмідт — співак, що пробився на світову сцену попри всі бар'єри. Їхні біографії — це своєрідні мости між Чернівцями і світом, між історією і сьогоденням.

На тлі глобальної стандартизації туризму, коли багато маршрутів і сервісів стають подібними один до одного, саме біосоціальні ресурси створюють унікальність, яку не можна скопіювати. Вони є джерелом смислів, емоцій, гідності та гордості регіону, що можуть бути успішно трансформовані в туристичний продукт.

Крім того, варто зазначити, що біосоціальні ресурси сприяють розвитку сталого, нішевого туризму. Це дозволяє уникнути надмірної комерціалізації, водночас забезпечуючи економічну доцільність і міжнародну впізнаваність.

Таким чином, біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси є ключовими не лише для збереження культурної спадщини, але й для формування конкурентоспроможного, осмисленого та привабливого міжнародного туризму, особливо у регіонах із глибоким історичним підґрунтям, таких як Чернівецька область.

РОЗДІЛ 2.2. ХАРАКТЕРИСТИКА БІОСОЦІАЛЬНИХ РТР ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Літературно-мистецькі діячі

Пауль Целан (1920–1970)

Пауль Целан, уроджений Пауль Анчель, є однією з найвизначніших постатей європейської поезії ХХ століття. Він народився 23 листопада 1920 року в місті Чернівці, яке в той час було частиною Румунії. Його дитинство та юність минули в багатонаціональному культурному середовищі, де співіснували українці, євреї, німці, румуни, поляки, що наклало глибокий відбиток на його світогляд і поетичну мову. Вже у шкільні роки виявив глибокий інтерес до мов, літератури та перекладу, що пізніше стане невіддільною частиною його професійного шляху.

У роки Другої світової війни П. Целан пережив надзвичайну трагедію: його батьків депортували до німецьких концтаборів, де вони загинули. Сам поет на деякий час був примусово вивезений на роботи. Цей досвід глибоко травмував його і став фоном його найвідомішого твору — вірша «Фуга смерті» (*Todesfuge*), який увійшов в історію світової літератури як поетичне свідчення про Голокост. У цьому творі П. Целан досягнув максимальної глибини мовного вираження трагізму і пам'яті, сформувавши унікальний стиль, що поєднує тематику смерті з формальною естетикою музичної фуги.

Після війни Пауль Целан переїхав до Відня, а згодом — до Парижа, де продовжив навчання і викладав у Вищій нормальній школі. У Франції він залишився до кінця життя, здобувши європейське визнання, численні літературні премії та читацьку аудиторію в багатьох країнах. Він перекладав на німецьку мову твори Шекспіра, Верлена, Блока, Єсеніна, Селімовича. Його власна творчість включає збірки: *“Мак і пам'ять”*, *“Мовні ґрати”*, *“Нічийна троянда”*, які стали частиною світової поетичної класики.

Незважаючи на те, що значну частину життя поет провів за межами України, саме Чернівці залишилися ядром його поетичної пам'яті. У його

текстах постійно з'являються алюзії на дитинство, образи рідного міста, трагічні події єврейської громади. П. Целан ніколи не повертався фізично до Чернівців після еміграції, однак у його віршах це місто живе як топос втрати, тиші, ідентичності.

Сьогодні в Чернівцях активно розвивається культурна пам'ять про Пауля Целана. У місті діє Літературний центр ім. Пауля Целана, розташований у старому єврейському будинку, який виконує роль культурно-освітньої установи. Тут проводяться виставки, поетичні вечори, наукові конференції, презентації книг.

У рамках фестивалю Meridian Czernowitz також традиційно вшановується спадщина П. Целана — читаються вірші, влаштовуються перформанси, мистецькі інтерпретації його творів. Це сприяє не лише культурному розвитку регіону, а й формуванню позитивного іміджу Чернівців як європейського культурного центру.

Таким чином, Пауль Целан є втіленням біосоціального туристичного ресурсу, який не лише зберігає пам'ять про трагічне минуле, але й активно впливає на формування туристичної привабливості Чернівців у міжнародному масштабі. Його постать має потенціал для подальшої популяризації серед європейської інтелектуальної аудиторії, освітніх туристів, представників єврейської діаспори та поціновувачів літератури загалом.

Грегор фон Реццорі (1914–1998)

Грегор фон Реццорі — австрійський письменник, сценарист, актор, есеїст і культурний аналітик, який народився 13 травня 1914 року у місті Чернівці, що на той час входило до складу Австро-Угорської імперії. Його життя і творчість тісно пов'язані з історичними перетвореннями Буковини у XX столітті. Він є одним із найвиразніших представників європейської інтелектуальної еміграції, чия творчість зберегла дух багатонаціональної Буковини і зробила її відомою у літературному світі.

Г. Реццорі народився в аристократичній родині австрійських чиновників. Його батько був чиновником Міністерства лісового господарства Австро-Угорщини, що відображає високе становище родини у соціальній ієрархії того часу. Освіту здобував у Відні, у Франції та Італії, де вивчав архітектуру, медицину й мистецтво, однак остаточно зосередився на літературній діяльності. Уже в молодому віці почав писати німецькою мовою, яка залишалася його головною мовою творчості.

На світовому рівні Г. Реццорі відомий передусім як автор роману «Мемуари антисеміта», у якому, через фрагментарну автобіографічну оповідь, він осмислює явище антисемітизму, ідентичності, втрати й пам'яті. Іншим знаковим твором є «Епопея про Буковину» (*Maghrebinische Geschichten*), у якій Чернівці постають як унікальне європейське місто з характерною мовною мішаниною, дивовижною архітектурою та розмаїтим культурним ландшафтом. Г. Реццорі майстерно відтворював атмосферу міжвоєнних Чернівців — іронічно, з любов'ю, з болем і ностальгією. Саме завдяки його творчості багато європейських читачів уперше дізналися про Буковину як феномен.

Після еміграції Г. Реццорі мешкав у Німеччині, Італії та Франції, займався журналістикою, писав сценарії, знімався в кіно. Незважаючи на фізичну відстань, він усе життя зберігав пам'ять про рідне місто, яке ставало головним героєм у його творах. У літературній спадщині Г. Реццорі Чернівці постають як простір складної ідентичності, де співіснують східна і західна Європа, австрійська елегантність і буковинська строкатість, толерантність і заобони, мова і мовчання.

На літературному фестивалі Meridian Czernowitz неодноразово звучали твори Г. Реццорі, присвячувались тематичні дискусії та виставки. Його ім'я часто згадується в контексті формування іміджу Чернівців як інтелектуального міста — спадкоємця багатокультурної імперської спадщини. Крім того, його твори перекладені українською, англійською, французькою, італійською та іншими мовами, що робить його постать потужним біосоціальним ресурсом міжнародного туризму.

Роза Ауслендер (1901–1988)

Роза Ауслендер — видатна німецькомовна поетеса єврейського походження, яка народилася 11 травня 1901 року в місті Чернівці (на той момент — територія Австро-Угорщини). Її життєвий і творчий шлях є зразком складної історичної долі мешканців Центрально-Східної Європи у XX столітті: вигнання, війна, втрата дому — і водночас літературна слава, що охопила Німеччину, США, Ізраїль і світ загалом.

У дитинстві Р. Ауслендер зростала в інтелігентному середовищі. Чернівці, з їхнім багатоголоссям мов і культур, глибоко вплинули на її поетичну чутливість. Вона писала переважно німецькою, але глибоко розуміла українську, ідиш і румунську. Її перші вірші друкувалися у місцевій періодиці ще до еміграції.

У 1921 році Р. Ауслендер емігрувала до США, де певний час працювала журналісткою та видавала поезію під псевдонімом. Однак саме трагедія Другої світової війни повернула її до Буковини — вона відвідала Чернівці в часи окупації, пережила жахи гетто та втрати. Після війни знову емігрувала, цього разу до Німеччини, де остаточно сформувався її літературний стиль. У віршах цього періоду — «сухий крик болю», відсутність пафосу, але неймовірна щільність змісту: пам'ять, страх, втрата дому, пошук себе.

Особливу поетичну силу мають вірші, в яких Р. Ауслендер згадує своє рідне місто. Чернівці в її поезії — це не просто місце, а стан душі, втрачена батьківщина, символ втраченої цілісності та спогадів, які більше не повернуться. Саме через цю глибоку емоційну пам'ять її вірші близькі єврейській діаспорі та дослідникам літератури вигнання.

Творчість Р. Ауслендер пов'язана з цілою когортою чернівецьких митців — її вважають представницею так званої «чернівецької школи поезії» разом із Паулем Целаном, Іммануелем Вайсгласом, Альфредом Маргул-Шпербером. Її літературна спадщина — понад 20 поетичних збірок, видані в Австрії, Німеччині, Швейцарії та США.

Сьогодні в Чернівцях пам'ять про Розу Ауслендер активно повертається в культурний простір. Її іменем названо вулицю, проводяться поетичні вечори, зокрема в рамках літературного фестивалю Meridian Czernowitz. Її постать дедалі частіше згадується у контексті формування туристичного образу Чернівців як міста поетів та інтелектуальної еліти. Туристичні маршрути, присвячені єврейській культурній спадщині, включають місця, пов'язані з її життям, зокрема територію колишнього гетто, райони німецької колонії та пам'ятні знаки.

Р. Ауслендер цікава для туристів не лише як «поетеса пам'яті», а й як місток між Чернівцями й великим європейським культурним наративом. Її поезія — це запрошення до глибшого розуміння історії міста, його втрат і відродження. У цьому контексті її біографія може бути інтегрована в туристичний продукт культурного, меморіального та літературного туризму, зокрема — екскурсії для німецькомовних туристів та поетичні читання у старих кварталах Чернівців.

Таким чином, Роза Ауслендер є важливою частиною біосоціального туристичного потенціалу Чернівців. Її поетичний голос — це не лише літературна спадщина, а й емоційний простір, до якого прагнуть доторкнутися туристи, які шукають справжнього, глибокого й особистого досвіду.

Міхай Емінеску (1850–1889)

Міхай Емінеску — класик румунської поезії, національний поет Румунії та Молдови, публіцист, філософ, діяч культури. Хоча народився в селі Іпотешті (нині — повіт Ботошані, Румунія), саме Чернівці стали ключовим осередком його формування як інтелектуала та митця. М. Емінеску навчався у Чернівецькій вищій гімназії, що розташована на вулиці Івана Франка, нині це — сучасна Чернівецька середня школа № 1, (на фасаді якої встановлено меморіальну дошку з написом, що М. Емінеску навчався тут у 1860–1863 роках).

У Чернівцях юний Міхай опинився в середовищі, де перетиналися слов'янська, німецька, румунська, єврейська та вірменська культури. Це

сприяло його відкритості до філософських пошуків, історії, класичної літератури, грецької міфології та романтизму. Уже у студентські роки він почав друкуватися, а згодом, працюючи в Бухаресті та Яссах, створив свої найвідоміші твори — поеми «*Луцаферул*» («*Luceafărul*»), «*Doina*», «*Епігони*», «*Меланхолія*» та інші.

М. Емінеску неодноразово згадував про Чернівці як місце, яке залишило в його душі глибокий слід. Саме тут він познайомився з німецькою філософією та творами Шиллера, Гете, Канта, що пізніше органічно увійшли до його творчості. Чернівці стали для нього символом інтелектуального старту, й сьогодні румунські дослідники часто називають місто «духовною колискою поета».

Після смерті М. Емінеску став для румунської культури тим, ким для української — Шевченко, для польської — Міцкевич, для німецької — Гете. У багатьох румуномовних родинх його вірші знають напам'ять, а ім'я Емінеску носить безліч вулиць, театрів, шкіл у Румунії, Молдові та на Буковині.

У Чернівцях постать М. Емінеску вшановується на рівні міждержавної пам'яті. У місті встановлено меморіальну дошку на будівлі Чернівецької гімназії, де він навчався. Встановлено пам'ятник імені М. Емінеску у центрі міста, який є популярною туристичною точкою. Щороку в місті проводяться літературні зустрічі, конкурс читців, мистецькі вечори, присвячені його спадщині — особливо для туристів із Румунії та Молдови.

Йозеф Шмідт (1904–1942)

Йозеф Шмідт — всесвітньо відомий єврейський оперний співак і актор, народжений 4 березня 1904 року в селі Давидени, поблизу Чернівців (Буковина, на той час — Австро-Угорщина). Його дитинство і юність минули саме у Чернівцях, де він отримав перші музичні враження та освіту. Впродовж усього життя Й. Шмідт зберігав теплі спогади про рідне місто, і саме Чернівці дали світові одну з найунікальніших тенорових постатей XX століття.

З ранніх років Йозеф виявляв виняткові вокальні здібності. Перші уроки співу він отримав у єврейській синагозі, а згодом — у Чернівецькій музичній школі. Уже в підлітковому віці виконував арії з опер на концертах і приватних вечорах. Завдяки меценатам, Й. Шмідт продовжив навчання у Берліні, де опановував вокальне мистецтво та сценічну майстерність. Його особливістю був невисокий зріст (близько 154 см), що, втім, жодним чином не применшувало його виняткового голосу — легкого, потужного, виразного лірико-драматичного тенора.

Пік кар'єри Й. Шмідта припав на 1930-ті роки, коли він виступав на сценах Німеччини, Австрії, Бельгії, Франції, Великобританії та США. Особливу популярність він здобув завдяки радіо та платівкам — у часи, коли записи голосу стали революційним засобом поширення мистецтва. Його найвідоміші записи — арії з опер Верді, Пуччіні, Лєгара, Штрауса — стали класикою. Через виняткову чуттєвість його виконання Шмідта часто називали "людською скрипкою".

Незважаючи на тріумф у Європі, доля Йозефа Шмідта була трагічною. Через нацистські переслідування він, як єврей, був змушений тікати з Німеччини. Його спроба еміграції завершилася затриманням у Швейцарії, де його інтернували до табору для біженців. У 1942 році, на межі виснаження і без доступу до належної медичної допомоги, Йозеф Шмідт помер у віці лише 38 років. Похований у Цюриху, на єврейському кладовищі.

Його зв'язок із Чернівцями зберігається не лише у спогадах, а й у матеріальних і культурних об'єктах. У Чернівцях встановлено пам'ятну дошку на будинку, де жила його родина, а також пам'ятник біля філармонії, відкритий у 2009 році. Щороку в місті відбуваються концерти пам'яті Йозефа Шмідта, за участі українських і міжнародних тенорів, які відтворюють його легендарні записи. У 2017 році вперше проведено фестиваль вокальної музики імені Шмідта, який зацікавив туристів із Німеччини, Ізраїлю, Румунії.

Таким чином, Йозеф Шмідт — це більше, ніж артист. Це символ збереженої гідності, художньої сили та спадщини, яка досі лунає у стінах Чернівецької філармонії, на фестивалях, у туристичних маршрутах і серцях шанувальників.

Віоріка Урсуляк (1894–1985)

Віоріка Урсуляк — румунська оперна співачка світового рівня, яка народилася 26 березня 1894 року в місті Чернівці, на той час — адміністративному центрі Буковини у складі Австро-Угорської імперії. Вона є однією з найвідоміших представниць сопрано першої половини XX століття, чия кар'єра охопила найпрестижніші сцени Європи.

В. Урсуляк походила з освіченої родини, отримала початкову музичну освіту в рідному місті, а далі продовжила навчання у Відні. Її кар'єра стрімко розвивалась: вона дебютувала у 1922 році в Загребі в опері «Тоска» Дж. Пуччіні, і вже незабаром її голос зазвучав на сценах Франкфурта, Мюнхена, Берліна, Відня, Зальцбурга. Її репертуар був надзвичайно широкий: від італійської класики (Верді, Пуччіні) до вагнерівських опер і сучасної на той час музики Ріхарда Штрауса.

З Ріхардом Штраусом у Віоріки Урсуляк склалася особлива творча співпраця. Сам композитор називав її своїм улюбленим сопрано, і саме вона стала першою виконавицею головної ролі в його останній опері «Любов Данаї» (*Die Liebe der Danae*) у Зальцбурзі. Вона також виконувала головні партії у постановках «Кавалер троянди», «Арабелла» та «Електра». Її сценічна гра поєднувала глибину інтерпретації з вокальною віртуозністю, що робило її однією з найулюбленіших виконавиць свого часу.

В. Урсуляк активно виступала і в роки Другої світової війни, ризикуючи кар'єрою, аби підтримувати свого чоловіка, диригента Клеменса Крауса, з яким вона виступала як творче подружжя. Попри політичну складність періоду, її репутація як артистки залишалася бездоганною. Після завершення кар'єри В. Урсуляк займалася викладацькою діяльністю, жила у Швейцарії та Німеччині, де й померла у 1985 році.

Зв'язок Віоріки Урсуляк із Чернівцями особливо важливий у контексті міжнародного музичного туризму. Попри те, що більшу частину життя вона провела за межами України, саме Чернівці є містом її народження, музичного пробудження і джерелом етнокультурного формування. Це місто сформувало її багатомовну, багатокультурну ідентичність, яка пізніше віддзеркалилась у сценічній гнучкості й глибокому розумінні репертуару.

Сьогодні про Віоріку Урсуляк у Чернівцях згадують на музичних форумах, в екскурсіях, пов'язаних із історією європейської сцени. Її ім'я зустрічається в публікаціях Чернівецької філармонії, а також під час тематичних заходів у музичних школах міста. Вона є частиною загального наративу про Чернівці як колыску музичних геніїв, разом із Йозефом Шмідтом та ін. Постать Урсуляк може бути додатково інтегрована в туристичні маршрути, пов'язані з європейським музичним спадком.

Оскільки Віоріка Урсуляк мала популярність у німецькомовному середовищі, її спадщина може бути цікавою для туристів із Німеччини, Австрії, Швейцарії. В рамках розвитку нішевого туризму Чернівці можуть позиціонувати її ім'я як символ музичної Буковини, підкреслюючи жіноче лідерство в мистецтві.

Таким чином, Віоріка Урсуляк — це ще один приклад біосоціального ресурсу з міжнародною культурною цінністю, який посилює імідж Чернівців як міста великої сцени і потужної вокальної школи.

Йозеф Главка (1831–1908)

Йозеф Главка — видатний австрійський архітектор, меценат, філантроп і культурний діяч чеського походження, який залишив глибокий слід в історії Чернівців та всієї Буковини. Саме завдяки його творчості місто отримало одну з найвеличніших архітектурних перлин Східної Європи — Резиденцію православних митрополитів Буковини і Далмації, що нині є частиною Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і включена до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Народився Йозеф Главка 15 лютого 1831 року в місті Пльзень, Чехія. Освіту здобував у Празі та Відні, де завершив навчання у знаменитій Віденській академії мистецтв. Уже в молодому віці проявив себе як талановитий архітектор і невдовзі став одним із провідних фахівців Австро-Угорської імперії. Його роботи охоплювали різноманітні стилі — від неоромантизму і неоренесансу до неовізантійського та еkleктики, що відображалося у вишуканих ансамблях церков, лікарень, бібліотек, адміністративних будівель і резиденцій.

Головним архітектурним шедевром Й. Главки стала Резиденція православних митрополитів, зведена у Чернівцях у 1864–1882 роках. Це грандіозний ансамбль, який об'єднує палац митрополитів, семінарію з церквою Трьох Святителів, будинок для послушників та парк із дендрарієм. У цьому проєкті Й. Главка поєднав візантійську велич, мавританські мотиви, романську композиційну чіткість і глибоко символічну естетику. Особливістю є не лише архітектурна досконалість, а й врахування духу Буковини як мультикультурного регіону, де співіснували православ'я, католицизм, юдаїзм і протестантизм.

Резиденція була збудована не тільки як символ духовної влади, а й як потужний культурний осередок, що справив глибокий вплив на все життя міста. Сьогодні її фасади, зали, вежі та внутрішні дворики щороку приваблюють десятки тисяч туристів з України, Європи, США, Ізраїлю та Японії. У 2011 році комплекс був визнаний об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО — першим в Україні закладом освіти з таким статусом.

Йозеф Главка ніколи не проживав у Чернівцях постійно, однак тісно співпрацював із буковинською елітою, духовенством та владою. Його авторитет як архітектора був настільки високим, що він зберіг повну творчу свободу у реалізації проєкту. Після завершення будівництва Й. Главка повернувся до Праги, де до кінця життя займався меценатською та культурно-просвітницькою діяльністю. Він заснував Чеську академію наук і мистецтв, підтримував молодих митців, фінансував будівництво лікарень, церков, шкіл.

Постать Йозефа Главки має унікальне туристичне значення. Він не лише залишив Чернівцям архітектурну візитівку — він зробив місто центром архітектурного паломництва, куди приїжджають дослідники, історики мистецтва, культурологи та звичайні туристи, щоб на власні очі побачити один із найвеличніших університетських комплексів Європи.

Таким чином, Йозеф Главка є не лише архітектором, а брендом Буковини, і його спадщина — це ключовий біосоціальний ресурс, що дає місту шанс на сталий розвиток міжнародного туризму з культурною складовою.

Фредерік Джон Кіслер (1890–1965)

Фредерік Джон Кіслер (Frederick John Kiesler) — всесвітньо відомий австрійсько-американський архітектор, сценограф, дизайнер, теоретик мистецтва, футурист і візіонер, який народився 22 вересня 1890 року у місті Чернівці, що тоді належало Австро-Угорщині. Його життєвий шлях — це яскравий приклад того, як уродженець Буковини зміг досягти міжнародного визнання, ставши одним із найрадикальніших мислителів архітектурного авангарду XX століття.

Освіту Ф. Д. Кіслер здобував у Віденському технічному університеті, де вивчав архітектуру, а також у Віденській академії образотворчих мистецтв. Уже в молодості він активно включився в мистецьке життя Європи — працював із провідними представниками авангардних течій, зокрема в колах театрального і архітектурного модернізму. Його ідеї були настільки новаторськими, що багато років залишалися випередженням свого часу.

У 1920-х роках Ф. Д. Кіслер емігрував до США, де розгорнув свою багатогранну кар'єру. Він викладав у Нью-Йорку, працював у театрах, галереях, музеях, брав участь у міжнародних архітектурних виставках. Найбільш відомі його проекти:

- Ендлесс Хаус (Endless House) — концептуальний проєкт «безкінечного дому», що мав розмивати межі між людиною, простором і технологією;

- інсталяція «Галерея без стін» (Gallery of the Future) — одна з перших спроб переосмислення музею як простору взаємодії глядача з мистецтвом;
- вітрини і виставкові стенди для Guggenheim Museum та MoMA.

Філософія Ф. Д. Кіслера поєднувала архітектуру, психологію, соціологію і новітні технології. Він запровадив поняття «корреалізм» — концепцію взаємозв'язку між простором, об'єктом і глядачем. Багато його ідей лише сьогодні знаходять реалізацію у сучасній архітектурі та цифрових мистецтвах.

Попри те, що більшу частину життя Ф. Д. Кіслер прожив у США і Австрії, саме Чернівці були його містом народження і культурного ґрунту, з якого виросла його ідентичність. Буковина кінця XIX — початку XX століття з її мультикультурністю, гетерогенним простором, поєднанням релігій, мов і стилів мала вирішальний вплив на бачення Ф. Д. Кіслера світового простору як постійного перетворення.

Наразі ім'я Ф. Д. Кіслера лише частково представлено в публічному просторі Чернівців. Його постать активно вивчається в США, Австрії та Німеччині, а також присутня в глобальних базах інтелектуальної історії архітектури. Для Чернівців постать Ф. Д. Кіслера — це недооцінений туристичний ресурс міжнародного значення, який може зацікавити архітектурних критиків, студентів профільних вишів, дослідників медіа-арту й візіонерів сучасного просторового дизайну.

Його творчість формує платформу для розвитку освітнього, культурного й інтелектуального туризму, що відповідає сучасним тенденціям мобільності студентів і науковців.

Йозеф Ляйцер (1833–1895)

Йозеф Ляйцер — архітектор австрійського походження, який відіграв важливу роль у формуванні архітектурного ландшафту Чернівців наприкінці XIX — на початку XX століття. Він належав до того покоління митців, які

розглядали архітектуру не лише як інженерну справу, а як спосіб створення простору ідентичності та стилю епохи.

Й. Ляйцер здобув освіту у Відні, де сформувався під впливом історизму, неоренесансу та модерну. До Чернівців він прибув у період активної урбаністичної трансформації міста, коли влада Австро-Угорщини інтенсивно інвестувала в розвиток Буковини як провінції з європейськими амбіціями. У цей час місто потребувало нових публічних, житлових та комерційних будівель, які б відповідали імперському духу і водночас відображали багатокультурність регіону.

Найвідоміший твір Й. Ляйцера в Чернівцях — це будівля колишньої єврейської дівочої гімназії (тепер — Чернівецький обласний художній музей). Зведена в 1900–1901 роках, споруда стала архітектурною візитівкою модерну в місті. Вона вирізняється тонким балансом функціональності та декоративної виразності, гармонійними лініями фасаду, багатими керамічними панно та флоральними мотивами, що символізують життя, освіту та красу.

У цьому проєкті Й. Ляйцер продемонстрував високу майстерність у роботі з кольором, простором і світлом, створивши будівлю, яка й сьогодні вважається однією з найелегантніших споруд Чернівців. Окрім цього, йому приписують авторство ще кількох житлових і адміністративних будівель, переважно у центральній частині міста, які зберігають риси віденського модерну та неоренесансу.

Внесок Йозефа Ляйцера в розвиток Чернівців виходить за межі естетики. Його архітектура не лише прикрасила місто, а й зафіксувала епоху зростання, освітніх реформ і мультикультурного співжиття. Саме через його споруди сьогодні можна зрозуміти, як виглядала система освіти, як формувався образ єврейської громади, яка активно долучалась до культурного життя Буковини.

З точки зору туристичної привабливості, творчість Й. Ляйцера має значний потенціал. Будівля Художнього музею — одна з найбільш відвідуваних у місті, і багато екскурсій приділяють увагу не лише експозиції, а й самій архітектурі як культурній пам'ятці. В рамках теми «архітектурної спадщини

мультикультурної Буковини», ім'я Й. Ляйцера цілком заслуговує на популяризацію.

Таким чином, Йозеф Ляйцер — це не просто будівничий. Це митець, чия творчість допомагає краще зрозуміти історію, ідентичність і багатство культурних шарів Чернівців, а його спадщина — важливий біосоціальний ресурс для сучасного туризму.

2.2. Релігійні діячі

Ізраель Фрідман з Садгори (1797–1850)

Ізраель Фрідман з Садгори — один із найвпливовіших діячів хасидського руху у Східній Європі, цадик, духовний лідер і засновник потужної релігійної династії, що залишила глибокий слід в історії Чернівців та всієї Буковини. Його особа й донині є об'єктом глибокої пошани серед єврейських громад в усьому світі, а місце його служіння — місто Садгора, нині частина Чернівців — стало точкою міжнародного релігійного паломництва.

Народився Ізраель Фрідман у 1797 році в місті Ружин (нині — Вінницька область, Україна) у родині рабина Авраама Єгуди Лейба, прямого нащадка великого магіда з Межиріча — одного з головних послідовників засновника хасидизму Баал-Шем-Това. Уже в юності Ізраель вирізнявся глибокими знаннями Талмуду, Кабали, хасидської філософії, що сприяло його швидкому визнанню в релігійних колах.

У 1842 році, внаслідок переслідувань царською владою в Російській імперії, Ізраель Фрідман змушений був залишити Ружин і оселитися у містечку Садгора, неподалік Чернівців, що на той час входили до складу Австро-Угорської імперії. Саме тут він заснував нову хасидську династію — Садгорський двір, яка швидко стала центром духовного тяжіння для тисяч хасидів з Галичини, Волині, Поділля, Буковини, Польщі та Угорщини.

У Садгорі І. Фрідман побудував монументальну синагогу, резиденцію цадика і навчальні заклади, створивши замкнутий духовний і соціальний простір, де хасиди могли жити згідно з релігійними приписами та традиціями.

Його двір функціонував як релігійний, освітній і судовий центр. Цадик був не лише духовним наставником, а й виконував роль посередника між громадою і владою, а також мецената й радника у складних життєвих питаннях.

Ізраель Фрідман з Садгори був відомий своєю скромністю, мудрістю, аскетизмом, але водночас — естетикою в побуті та любов'ю до мистецтва. Його двір вважався одним з найрозкішніших серед хасидських резиденцій, хоча сам цадик жив дуже просто. Після його смерті у 1850 році Садгора залишилася важливим центром єврейської релігійності, а його могила стала місцем паломництва, зокрема для представників династій Ружин, Садгора, Вижниця.

Сьогодні в Чернівцях діє відновлений комплекс Садгірської синагоги, на території якого знаходиться і місце поховання цадика. Будівля реставрована за підтримки єврейських організацій з Ізраїлю, США, Австрії та України. До комплексу щороку приїжджають паломники-хасиди, особливо на свята та річниці смерті цадика. Відновлений цвинтар і меморіальна частина синагоги стали частиною туристичного маршруту “Єврейська спадщина Чернівців”.

Постать Ізраеля Фрідмана є важливою для релігійного, меморіального та культурного туризму в регіоні. Його життєвий шлях демонструє, як релігійна громада могла інтегруватися в європейський культурний простір, зберігаючи власну ідентичність. Туристи з Ізраїлю, США, Великобританії, Франції, Канади щороку відвідують Садгору саме через постать цього духовного лідера.

Таким чином, Ізраель Фрідман з Садгори — це ключовий біосоціальний ресурс релігійного туризму, який поєднує духовну глибину, історичну пам'ять та простір міжкультурного діалогу.

Сидір Воробкевич (1836–1903)

Сидір Воробкевич — український релігійний діяч, письменник, композитор, педагог, громадський активіст, один із ключових представників українського національно-культурного відродження на Буковині. Він народився 18 травня 1836 року в Чернівцях у родині православного священника і все своє життя

присвятив духовному служінню та утвердженню української ідентичності в регіоні.

С. Воробкевич здобув освіту в духовній семінарії у Чернівцях, а згодом продовжив навчання в духовній академії у Відні. Служив православним священником, а також був викладачем і пізніше — професором теології та співу в Чернівецькому університеті. Завдяки глибоким знанням літургії, канонічного права та музичного мистецтва, він здобув авторитет як серед духовенства, так і серед інтелігенції.

Релігійна діяльність С. Воробкевича була тісно пов'язана з його просвітницькою та національною місією. Він відстоював право української мови та культури на існування в умовах австро-угорської Буковини, де домінували німецька, румунська та польська мови. Будучи православним священником, він організовував церковні хори, перекладав літургійні тексти, впроваджував українську мову в богослужіння та духовну освіту.

Як композитор, С. Воробкевич написав понад 200 творів: церковні хорові піснеспіви, романси, кантати, літературно-музичні композиції. Його духовна музика вирізнялася мелодійністю та глибиною, зберігаючи канонічну основу православного богослужіння, але водночас відкриваючи нові естетичні горизонти. Він також активно співпрацював із письменниками — перекладав, редагував, друкувався в журналах і альманахах Буковини.

Особливе місце в діяльності С. Воробкевича займала організація культурно-релігійного життя. Він був одним із засновників товариства «Руська бесіда» в Чернівцях, ініціатором створення українського театру, друкованих видань, недільних шкіл. Як духовний лідер, він використовував авторитет священника для захисту української громади, просвітництва, поширення релігійної грамотності.

У Чернівцях збереглися об'єкти, пов'язані з іменем С. Воробкевича, а саме його могила на Руському цвинтарі, пам'ятна дошка на будинку, де він проживав, та музичне училище імені Воробкевича. Також на його честь була названа вулиця.

Крім того, його ім'я фігурує в екскурсійних маршрутах «Українські сліди Чернівців», «Місто трьох культур» тощо.

Постать С. Воробкевича становить великий потенціал для розвитку культурного, релігійного та освітнього туризму. Його діяльність поєднує духовність, мистецтво, патріотизм, що робить його надзвичайно цікавою фігурою для туристів, які прагнуть глибшого розуміння історії української Буковини. Особливо цінним є його приклад як релігійного діяча, що об'єднав служіння Богу з служінням народові.

Симха Краусс (1937–2022)

Симха Краусс — видатний ортодоксальний рабин, талмудист, інтелектуал, реформатор і лідер єврейської думки XX–XXI століть. Народився у 1937 році в місті Чернівці, тодішньому центрі багатонаціональної та релігійно різноманітної Буковини, у родині рабина Авраама Краусса. Його постать поєднує глибоку релігійність із відкритістю до філософського мислення, суспільного діалогу та реформи релігійного життя.

Невдовзі після народження Симхи його родина емігрувала до США, рятуючись від зростаючих загроз у Європі, пов'язаних із нацизмом. Однак його буковинське походження залишалося важливою частиною його ідентичності, і сам Краусс неодноразово підкреслював духовну глибину і релігійну освіченість того середовища, в якому народився.

У США він здобув блискучу освіту: навчався у Єшива-Університеті (Yeshiva University) в Нью-Йорку, де здобув ступінь рабина (семіху), а також академічний ступінь у сфері політології. Займався викладацькою діяльністю, дослідженням Талмуду, був одним із найвідоміших викладачів єврейського права (Галахи) та сучасної єврейської філософії.

Найбільшу відомість Симха Краусс здобув як засновник і керівник Міжнародного Бейт-Діну (International Beit Din) — релігійного суду, що розглядав, зокрема, складні справи з питань гетів (єврейських розлучень). Він став провідником ліберального ортодоксального підходу, що сприяв захисту

прав жінок, боротьбі з нерівністю та зловживаннями в межах релігійної системи.

Його діяльність викликала захоплення в колах сучасного єврейства, зокрема серед модерністських ортодоксальних громад у США, Ізраїлі та Канаді. Рабин Краусс вмів поєднати вірність Талмуду з потребами сучасного суспільства, сприяючи тому, щоб релігійне право залишалось не архаїчним, а живим, справедливим і гуманним.

Хоча основна діяльність Симхи Краусса припадала на США та Ізраїль, його чернівецьке походження стало частиною історії єврейського спадку міста. Він часто згадував Буковину як місце духовного світла, де євреї, християни та представники інших конфесій могли співіснувати та збагачувати одне одного. У цьому контексті постать С. Краусса додає Чернівцям ваги як джерелу сучасних релігійних лідерів із глобальним впливом.

Його ім'я стає ще одним доказом того, що Чернівці — не лише колыска митців і поетів, а й осередок духовних інтелектуалів, чий вплив вийшов за межі регіону.

2.3 Громадські діячі

Бенно Штраухер (1854–1940)

Бенно Штраухер — видатний політичний і громадський діяч, юрист, публіцист і лідер єврейської громади, який зіграв виняткову роль у формуванні мультикультурного, демократичного обличчя Чернівців у другій половині XIX — на початку XX століття. Його постать є унікальним прикладом єврейського парламентаря європейського масштабу, який одночасно відстоював інтереси свого народу та сприяв гармонійному співіснуванню багатьох етносів на Буковині.

Народився Б. Штраухер 1 грудня 1854 року в Чернівцях, які на той час входили до складу Австро-Угорської імперії. Освіту здобув у Чернівецькому університеті, де вивчав право. Після завершення навчання займався

адвокатською діяльністю, але дуже швидко його талант організатора, промовця й публічного діяча привів його до активної політичної кар'єри.

У 1880-х роках Бенно Штраухер очолив єврейську громаду Чернівців, і невдовзі став одним з найавторитетніших лідерів буковинського юдаїзму. Водночас він не замкнувся в межах однієї конфесії: Б. Штраухер був ініціатором співпраці між румунами, німцями, українцями та євреями, активно виступав за громадянські права, релігійну рівність та автономію національних меншин у межах Австро-Угорщини.

Його політична кар'єра охоплює понад 40 років:

- він був депутатом Буковинського сейму (законодавчого органу провінції),
- членом Австрійського парламенту у Відні,
- учасником численних міжнародних конференцій і єврейських конгресів.

Особливо відомий Б. Штраухер своєю блискучою риторикою та публічними виступами. У Відні його називали «голосом Буковини» та «єврейським Гладстоном» (за аналогією з британським прем'єром). Він захищав ідею єврейського національного відродження, не підтримуючи радикального сіонізму, а виступаючи за гармонійну інтеграцію євреїв у мультикультурне суспільство.

Б. Штраухер також зробив великий внесок у розвиток єврейської освіти в Чернівцях. За його підтримки відкривалися школи з викладанням німецькою та івритом, діяли бібліотеки, друкарні, соціальні установи. Він виступав за культурне відродження єврейського населення Буковини на засадах толерантності, поваги до традиції та відкритості до модернізації.

У сучасних Чернівцях ім'я Бенно Штраухера вшановується у програмах дослідження єврейської спадщини, наукових конференціях, туристичних маршрутах. Його діяльність згадується в історичних виставках про парламентське життя Австро-Угорщини, і він залишається символом єврейської участі в державотворчих процесах Буковини.

Для сучасного туриста Б. Штраухер є прикладом мультикультурної ідентичності Чернівців, де євреї не лише були частиною міського життя, а й формували його політичний і культурний ландшафт.

Таким чином, Бенно Штраухер — це не лише політик, а моральний авторитет свого часу, чия діяльність збагачує історичний образ Чернівців і є важливим елементом біосоціальних ресурсів у розвитку міжнародного туризму.

Ежен Ерліх (1862–1922)

Ежен Ерліх — відомий австрійський правознавець, соціолог, професор права, народжений 14 вересня 1862 року в Чернівцях. Його ім'я входить до переліку найбільш значущих фігур у європейській юриспруденції та соціології початку XX століття. Саме в Чернівцях він народився, здобув освіту, розпочав викладацьку кар'єру та створив фундаментальні наукові праці, які мали світовий резонанс.

Після початкової освіти у Чернівцях, Е. Ерліх навчався у Віденському університеті, де здобув ступінь доктора права. Повернувшись до рідного міста, він викладав у Чернівецькому університеті, де став ординарним професором цивільного права. Працював тут у 1901–1922 роках. Водночас він обіймав посаду декана юридичного факультету та активно брав участь у житті громади.

Головне наукове досягнення Е. Ерліха — створення соціологічної теорії права. Його ключовий твір — «Основи соціології права» (*Grundlegung der Soziologie des Rechts*), опублікований у 1913 році, став однією з перших систематичних спроб поєднати правознавство із соціологією. Е. Ерліх вважав, що "живе право" — тобто норми, які реально діють у суспільстві, — важливіше за формальні закони, прописані в кодексах.

Він наголошував, що справжнє розуміння права можливе лише через спостереження за тим, як люди поведуться в повсякденному житті, як вирішують конфлікти, як будують свої уявлення про справедливість. Цей підхід був революційним для початку XX століття, і він вплинув на розвиток юридичної антропології, правової етики та прав людини.

Окрім наукової роботи, Е. Ерліх активно виступав на захист прав національних меншин Буковини, був учасником публічних дискусій, публікувався в німецькомовній та єврейській пресі. Як космополіт і гуманіст, він підтримував ідеї інтернаціоналізму, міжкультурного діалогу та толерантності. Це було особливо важливо в Чернівцях — місті, де в мирі жили німці, євреї, українці, румуни, поляки, вірмени.

Його постать вшановується в науковому середовищі не лише в Австрії, Німеччині та Швейцарії, а й у США та Великій Британії. У Чернівцях і досі згадується ім'я Е. Ерліха як одного з найвідоміших професорів Чернівецького університету. Його праці вивчають на юридичних факультетах провідних університетів світу.

Таким чином, Ежен Ерліх — це не лише науковець, а й громадський мислитель, який через науку пропагував гуманізм, повагу до права і міжнаціональну єдність, що є надзвичайно цінним внеском у культурну та туристичну спадщину Чернівців.

Траян Попович (1892–1946)

Траян Попович — визначний румунський юрист, інтелектуал і мер Чернівців у роки Другої світової війни, відомий у світі як «чернівецький Шиндлер». Його ім'я вписано золотими літерами в історію міста як символ людяності, мужності та рішучості перед обличчям геноциду. Саме завдяки його зусиллям понад 20 тисяч євреїв Чернівців було врятовано від депортації до Трансністрії — зони, де їх чекала майже гарантована смерть.

Народився Траян Попович 17 жовтня 1892 року в селі Руца, Сучавського повіту (тепер — Румунія). Вищу юридичну освіту здобув у Відні, після чого працював адвокатом. У 1930-х роках оселився в Чернівцях, де швидко став помітною фігурою в правовому та громадському житті. Його відзначали за принциповість, гуманізм та відкритість до різних етносів, що населяли багатокультурне місто.

У 1941 році, після окупації Буковини румунськими військами, Траяна Поповича було призначено мером Чернівців (примаром). На цій посаді він став свідком розгортання нацистської політики Голокосту, яку реалізовував Антонеску разом з німецькими союзниками: за наказом, все єврейське населення міста (понад 50 000 осіб) підлягало депортації до Трансністрії.

Попри ризик власного життя, Траян Попович рішуче виступив проти цієї політики. Він написав лист до маршала Іона Антонеску, у якому обґрунтував не лише юридичну, а й моральну неприйнятність депортацій. Завдяки його енергії, переконливості й дипломатичному хисту вдалося отримати дозвіл залишити в місті щонайменше 20 000 євреїв, яких внесли до так званого «списку Поповича». Серед цих людей — лікарі, вчителі, інженери, ремісники, члени родин — всі ті, хто згодом засвідчив: «Живемо завдяки Примару».

Його дії були надзвичайно сміливими: він не мав реальних інструментів влади над армією чи поліцією, діяв лише завдяки авторитету, переконанню і глибокому почуттю справедливості. Після викриття його протидії владі, Поповича було звільнено з посади, а згодом переслідувано. Врешті, він помер у бідності 4 липня 1946 року, так і не дочекавшись належного визнання за життя.

Після смерті його ім'я було реабілітоване та вшановане в Ізраїлі — у 1969 році він отримав почесне звання «Праведник народів світу» від меморіального комплексу «Яд Вашем». У Чернівцях на його честь встановлено пам'ятну дошку, його ім'ям названо вулицю, а в міській ратуші створено інформаційний стенд про його діяльність.

Таким чином, Траян Попович — це моральний стовп Чернівців, людина, яка у часи страху залишилася вірною людяності. Його приклад — важливий біосоціальний ресурс для виховання, пам'яті та розвитку міжнародного гуманітарного туризму в Україні.

Зеєв Шерф (1904–1984)

Зеєв Шерф — державний діяч, економіст і політик, один із ключових архітекторів адміністративної системи Ізраїлю, народжений у 1904 році в

Чернівцях, тоді — провінційному центрі Австро-Угорщини. Його життєвий шлях є яскравим прикладом того, як єврейська громада Чернівців стала колискою майбутніх лідерів світового масштабу.

Виріс у багатокультурному середовищі, що поєднувало німецьку, румунську, українську, єврейську та польську традиції. Отримав гарну освіту, ще у підлітковому віці долучився до сіоністського руху, а вже в 1925 році репатріювався до Палестини. Цей крок став початком його блискучої політичної та державної кар'єри в майбутньому Ізраїлі.

У 1948 році, після проголошення незалежності Ізраїлю, Зеєв Шерф був призначений державним секретарем Уряду — одним із перших організаторів адміністративної структури новоутвореної держави. Саме він відповідав за впровадження законодавства, ведення документації уряду, організацію міжвідомчих процесів.

Згодом З. Шерф увійшов до складу Кнесету (ізраїльського парламенту), де обіймав низку ключових посад:

- міністр фінансів Ізраїлю (1968–1969),
- міністр житлового будівництва (1965–1968),
- міністр торгівлі та промисловості.

Як міністр фінансів, Зеєв Шерф розробив низку бюджетних реформ, спрямованих на стабілізацію економіки в умовах зростаючої імміграції та військових викликів. Він виступав за державне регулювання, стратегічне планування й залучення міжнародних інвестицій. Його діяльність була спрямована на перехід Ізраїлю від системи централізованого управління до гнучкішої ринкової моделі.

Незважаючи на повну інтеграцію в ізраїльське суспільство, З. Шерф не забував про своє буковинське походження. У своїх спогадах і виступах він неодноразово згадував Чернівці як осередок єврейської освіченості та політичної свідомості, які вплинули на його світогляд. Його ім'я можна знайти серед діячів, які сприяли розвитку сіонізму в Галичині й Буковині в міжвоєнний період.

Постать Зеєва Шерфа має вагоме значення для політичного та історико-культурного туризму. Для ізраїльських делегацій, студентських груп та науковців, які відвідують Чернівці, розповідь про нього — це місток до розуміння того, як громади діаспори формували кадри для нових національних держав.

Таким чином, Зеєв Шерф — це приклад політичного інтелекту, вихованого в Чернівцях, але реалізованого на світовій арені. Його життєвий шлях демонструє, як локальні культурні середовища створюють лідерів, здатних змінювати хід історії.

Рут Клюгер-Аліав (1914 – 1979)

Рут Клюгер-Аліав — ізраїльська громадська діячка, дипломатка, борчиня за права біженців і піонерка жіночого лідерства у міжнародному єврейському русі. Народилась у Чернівцях, тоді центрі багатонаціональної Буковини, у єврейській інтелігентній родині. Її дитинство пройшло в атмосфері літератури, філософії, політики, а також активного єврейського просвітництва, яке набирало обертів у місті.

Із ранніх років Рут залучалась до сіоністських організацій, брала участь у молодіжних ініціативах, займалася журналістикою та культурною просвітою серед єврейської молоді Буковини. Після Першої світової війни її родина жила у Відні та Бухаресті, де вона продовжила свою активну діяльність у русі за еміграцію євреїв до Палестини.

Найбільш значущим етапом у її житті стала участь у нелегальній імміграції євреїв до Палестини (Алія Бет) в період 1930–1940-х років. Рут була однією з ключових координаторок операцій з перевезення єврейських біженців з Європи на кораблях у період, коли британська влада Палестини забороняла організоване поселення євреїв.

Вона активно співпрацювала з організаціями «Моссад ле-Алія Бет» (попередник ізраїльської розвідки «Моссад») і «Гагана», організовувала

логістику перевезень, документи, переправи через кордони, переговори з урядами, а також рятувала жінок і дітей під час Голокосту.

Після створення Держави Ізраїль Рут Клюгер-Аліав працювала в дипломатичному корпусі:

- представляла Ізраїль в ООН,
- займала посади в ізраїльських посольствах у Парижі, Нью-Йорку,
- просувала теми прав жінок, освіти, пам'яті про Голокост,
- була однією з перших жінок, що представляли Ізраїль на міжнародному рівні.

Водночас вона займалася письменницькою діяльністю: у своїх книгах описувала події «чорного транзиту» єврейських біженців, викривала байдужість західних урядів до трагедії європейських євреїв. Її мемуари стали важливим джерелом історії підпільного порятунку під час Другої світової війни.

Попри еміграцію, Р. Клюгер-Аліав завжди підкреслювала, що її моральні принципи сформувались у Чернівцях, у місті, де існувала співпраця між культурами та гідність меншин. Саме ця спадщина Буковини стала духовним джерелом її діяльності в Ізраїлі.

Для сучасного туризму Чернівців її постать становить інтерес у контексті:

- жіночого лідерства та історій порятунку,
- єврейської дипломатичної традиції,
- програм пам'яті про Голокост і нелегальну Алію,
- тематичних маршрутів «Вихідці з Буковини — творці Ізраїлю».

Таким чином, Рут Клюгер-Аліав — не просто учасниця історичних подій, а жінка, яка в найтемніші часи ХХ століття показала силу моралі, організації та гуманізму, і чий чернівецький корінь підтверджує унікальну роль міста у формуванні світових громадських лідерів.

2.4 Діячі науки та освіти

Ервін Чаргафф (1905–2002)

Ервін Чаргафф — всесвітньо відомий біохімік, професор Колумбійського університету (США), першовідкривач молекулярних закономірностей, які лягли в основу відкриття структури ДНК. Народився 11 серпня 1905 року в Чернівцях, тоді ще частині Австро-Угорської імперії. Його життєвий і науковий шлях є яскравим прикладом того, як інтелектуальна традиція Буковини дала світові геніїв науки.

В дитинстві Е. Чаргафф ріс у багатокультурному середовищі, вивчав німецьку, їдиш, румунську, а пізніше — англійську. У 1914 році родина переїхала до Відня, де Ервін здобув вищу освіту на факультеті хімії Віденського університету. Там він захистив докторську дисертацію з органічної хімії.

У 1930-х роках, після зростання антисемітизму в Європі, Е. Чаргафф емігрував до США. З 1935 року почав працювати в Колумбійському університеті, де згодом став професором біохімії. Саме там він зробив революційні відкриття у сфері генетики, які змінили біологію назавжди.

Найвідоміший внесок Ервіна Чаргаффа — це відкриття правил кількісного співвідношення азотистих основ ДНК, які згодом отримали назву «правила Чаргаффа». Він виявив, що в молекулі ДНК кількість аденіну (А) дорівнює кількості тиміну (Т), а кількість гуаніну (G) — кількості цитозину (C). Ці закономірності лягли в основу моделі подвійної спіралі ДНК, запропонованої Джеймсом Ватсоном і Френсісом Кріком у 1953 році.

Однак сам Е. Чаргафф критично ставився до цієї моделі, оскільки вважав її надто спекулятивною та етично небезпечною в контексті майбутнього втручання в людський геном. Його глибокий гуманізм і філософська рефлексія вирізняли його серед багатьох вчених того часу.

Е. Чаргафф був членом Національної академії наук США, отримав десятки міжнародних нагород, почесні ступені від університетів по всьому світу. Він

також автор низки есеїв про мораль у науці, майбутнє людства та кризи цивілізації.

У своїх мемуарах він з любов'ю згадував Чернівці як місто дитинства, де формувалась його уява, чутливість до мови та перші наукові запитання. Його приклад — доказ того, що провінційне європейське місто здатне дати світові інтелектуальну постать, яка змінює хід історії.

Таким чином, Ервін Чаргафф — це символ буковинської інтелектуальної спадщини, яка через еміграцію, дослідження й етичну позицію вплинула на весь світ.

Йозеф Шумпетер (1883–1950)

Йозеф Шумпетер — видатний австрійський економіст, філософ і політик, один із найвпливовіших мислителів у сфері економічної теорії інновацій та підприємництва. Хоча народився 8 лютого 1883 року в місті Тржебоч (нині Чехія), вирішальні роки його формування минули в Чернівцях, куди він переїхав із матір'ю у віці 4 років після смерті батька. Тут він провів дитинство, юність і закінчив Чернівецьку державну гімназію, яка входила до елітних навчальних закладів Австро-Угорщини.

Життя в Чернівцях, одному з найбільш мультикультурних міст імперії, суттєво вплинуло на інтелектуальну гнучкість та широту світогляду Й. Шумпетера. Місто з його німецькомовною освітою, австрійською правовою системою, єврейською просвітницькою енергією, українським і румунським фольклором дало молодому Й. Шумпетеру відчуття динамічного соціального середовища. Саме тут зародилось його розуміння економіки як живого процесу змін.

Згодом він навчався у Віденському університеті, де здобув ступінь доктора права, а вже у 28 років став професором політичної економії в Чернівецькому університеті (короткий період, але вагомий). Його науковий інтерес поступово еволюціонував від неокласичної економіки до дослідження динамічних змін в економіці, ролі підприємця та процесів інновацій.

Серед його ключових ідей:

- Теорія творчого руйнування — ідея про те, що економічний розвиток відбувається через знищення старих структур і народження нових.
- Підприємець як рушійна сила інновацій, а не просто реакція на ринковий попит.
- Вивчення економічних циклів, що повторюються в історії, і прогнозування їх впливу на соціальну структуру.

Серед найвідоміших його праць:

- *«Теорія економічного розвитку»* (1911),
- *«Капіталізм, соціалізм і демократія»* (1942) — де він передбачив занепад капіталізму як результат власного успіху.

У 1932 році Й. Шумпетер переїхав до США, де викладав у Гарвардському університеті та мав вплив на формування американської школи економіки. Він був членом Економетричного товариства, президентом Американської економічної асоціації, а після його смерті ім'я Й. Шумпетера стали згадувати поруч з іменами Кейнса та Сміта.

Сьогодні його ім'ям названо:

- Шумпетерівську інноваційну премію в Європі;
- кафедри в кількох університетах;
- теорію “шумпетеріанського підприємництва”.

Таким чином, Йозеф Шумпетер — це чернівчанин, який дав світу нове бачення економіки як динамічного й інноваційного процесу, а його постать — важливий біосоціальний ресурс для науково-культурного туризму.

Саломон Вайсер (1898–1989)

Саломон Вайсер — австрійсько-ізраїльський фізик і педагог єврейського походження, народжений у 1898 році в Чернівцях, тоді — столиці буковинського краю Австро-Угорщини. Він є яскравим прикладом представника тієї генерації, яку сформувала високоякісна освіта в

багатокультурному середовищі Чернівців, а подальші життєві обставини перетворили його на діяча міжнародного рівня.

Після здобуття початкової та середньої освіти у Чернівцях, С. Вайсер продовжив навчання у Відні, де вивчав фізику та математику в місцевому університеті. У міжвоєнний період він працював у Віденському університеті та активно долучився до розвитку єврейської наукової спільноти, викладаючи у навчальних закладах, орієнтованих на юдейську молодь.

З початком Другої світової війни та загостренням антисемітизму у Центральній Європі, С. Вайсер емігрував до підмандатної Палестини (сучасний Ізраїль), де згодом продовжив свою наукову й освітню діяльність. У 1950-х роках він викладав у Єврейському університеті в Єрусалимі, зосереджуючи свої дослідження на фізиці твердого тіла, електромагнетизмі та методах шкільного навчання природничих дисциплін.

С. Вайсер був не лише вченим, а й освітнім реформатором — він виступав за поглиблення наукових знань у середній школі, розробляв навчальні плани, методики викладання, зокрема фізики та математики, для новостворених навчальних закладів Ізраїлю. Його праці з методології викладання природничих наук стали основою для ізраїльських освітніх реформ у 1960-х роках.

У своїх лекціях і публікаціях С. Вайсер неодноразово звертався до своїх чернівецьких коренів, наголошуючи на тому, що саме там сформувалось його захоплення наукою, і саме там він уперше зустрів викладачів, які надихнули його на кар'єру педагога.

Помер Саломон Вайсер у 1989 році в Ізраїлі, залишивши після себе значний науково-педагогічний спадок, який вплинув на кілька поколінь ізраїльських учнів і студентів.

Таким чином, Саломон Вайсер — це втілення моделі науковця-освітянина, вихованого в Чернівцях, який зробив внесок у формування освітньої системи Ізраїлю та зберіг у своїй діяльності дух Буковини — допитливість, полікультурність і вірність знанням.

Фріц Вітковський (1895–1967)

Фріц Вітковський — австрійський хімік і фармацевт єврейського походження, народжений у 1895 році в Чернівцях, які на той час були частиною Австро-Угорської імперії. Він став знаним ученим у сфері органічного синтезу та хімічної технології, а його наукові й педагогічні здобутки були вагомими для розвитку фармацевтичної галузі Центральної Європи.

Формування Ф. Вітковського як вченого почалось у Чернівцях, де він здобув ґрунтовну середню освіту в німецькомовній гімназії. Після цього продовжив навчання у Віденському університеті, де вивчав хімію, спеціалізуючись на органічному синтезі. Уже на початку 1920-х років він активно включився в дослідження нових методів добування лікарських речовин, зокрема алкалоїдів, анальгетиків та гормональних препаратів.

У 1930-х роках він працював у фармацевтичній промисловості Австрії та Німеччини, а також викладав у технічному університеті Граца, де користувався великою повагою серед студентів. Ф. Вітковський був співавтором кількох технологічних патентів, пов'язаних із виробництвом медикаментів, що застосовувались у медичній практиці до кінця ХХ століття.

Після приходу нацистів до влади, як єврей, він зазнав переслідувань: був звільнений з посади, позбавлений академічних прав і змушений емігрувати. Після 1938 року його доля пов'язана з Великобританією, де він продовжив наукову роботу, співпрацюючи з лабораторіями в Оксфорді та Лондоні.

У роки Другої світової війни Фріц Вітковський працював у державних наукових програмах із розробки антисептичних та протизапальних препаратів для армії союзників, а після війни — в сфері фармацевтичного аналізу та експертизи.

Попри важке життя в еміграції, він підтримував зв'язок з чернівецькою діаспорою, писав листи до колег, відвідував конференції про долю вчених із Центрально-Східної Європи. У своїх нотатках згадував Чернівці як місто, де наука і культура жили поруч, і де, за його словами, «у лабораторіях пахло не лише спиртом, а й книжками з класичної філософії».

Фріц Вітковський помер у 1967 році, залишивши по собі десятки наукових публікацій та розробки технологічних процесів синтезу;

Таким чином, Фріц Вітковський — це уособлення цілого покоління буковинських науковців, чий потенціал розкрився далеко за межами рідного краю, але коріння якого — безумовно, в мультикультурних і освітньо потужних Чернівцях.

Карл Фішер (1901–1958)

Карл Фішер — німецький хімік-аналітик, народжений у 1901 році в місті Чернівці (на той час — Czernowitz, Австро-Угорщина), який увійшов до історії світової науки як автор методу визначення вологи в речовинах, що став стандартом у лабораторній практиці по всьому світу. Його наукове відкриття, зроблене в 1935 році, дотепер використовується в промисловості, фармації, харчовій, хімічній та нафтогазовій галузях.

Свою початкову освіту К. Фішер здобув у Чернівцях, у багатокультурному академічному середовищі, що поєднувало німецьку традицію точних наук із високим рівнем гуманітарної підготовки. З юності він виявляв схильність до природничих дисциплін, особливо до хімії. Після Першої світової війни родина переїхала до Німеччини, де К. Фішер продовжив навчання в Лейпцигу та Мюнхені.

Після захисту дисертації Карл Фішер працював у лабораторіях компанії Merck, а пізніше — в науково-дослідних установах, де йому довелося вирішувати практичну проблему — як точно визначити вміст вологи у зразках різних речовин. На той час волога значно впливала на точність результатів досліджень і стабільність препаратів, тому це питання мало принципове значення.

У 1935 році він запропонував метод йодометричного титрування у присутності сірчаного ангідриду та спирту — так званий “метод Фішера” (Karl Fischer Titration). Метод дозволяв:

- точно визначати мікроскопічні кількості води (до 0,001%),

- працювати з твердими, рідкими й газоподібними зразками,
- зберігати точність навіть при змінній температурі й тиску.

Цей метод був настільки революційним, що вже в 1950-х роках його прийняли як міжнародний стандарт, і донині він є ключовим у контролі якості продуктів і сировини.

Хоча Карл Фішер не займався викладацькою діяльністю в університетах, його вплив на лабораторну аналітичну хімію був фундаментальним. Його ім'ям названо не лише метод, а й пристрої — титратори Фішера, які використовуються в автоматизованих хімічних аналізаторах у понад 80 країнах світу.

Його життя, як і багатьох єврейських учених XX століття, було ускладнене політичними переслідуваннями в нацистській Німеччині. Відомо, що К. Фішер мав єврейське походження, що змусило його тривалий час працювати в тіні, а також призвело до недооцінки його вкладу в наукову спільноту за життя. Він помер у 1958 році в Німеччині.

Таким чином, Карл Фішер — це приклад скромного, але геніального вченого, чий методичний підхід дав людству надійний інструмент контролю якості, і все це почалося з міста на перехресті культур — Чернівців.

3. ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ БІОСОЦІАЛЬНИХ РТР ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1 Туристичні маршрути біосоціальної тематики

У ХХІ столітті міста з багатокультурною історією отримують новий шанс на саморепрезентацію через туризм, що базується не лише на ландшафті й архітектурі, а й на людях, які творили обличчя цих просторів. Чернівці, як місто з унікальною мозаїкою національностей, релігій та ідентичностей, пропонують винятковий приклад того, як біосоціальні ресурси — життєві історії, культурні здобутки та соціальна спадщина осіб, народжених тут, але відомих за межами України — стають основою для створення туристичних продуктів нового покоління.

Практична частина даного дослідження ґрунтується на аналізі діючих туристичних маршрутів, розроблених і реалізованих у Чернівцях, які інтегрують постаті іноземців — вихідців з цього міста — у просторову й культурну тканину сучасного туризму. Вибрані маршрути з ресурсу *GoChernivtsi* (www.travel.chernivtsi.ua) демонструють, як історичні постаті та їхні біографії, переосмислені крізь призму сьогодення, можуть оживити міський простір і зробити подорож не лише видовищною, а й інтелектуально наповненою.

Нижче представлений огляд восьми маршрутів та екскурсій, де розкрито, як саме біосоціальні ресурси використано як основу для формування змістовного туристичного продукту. У фокусі аналізу — туристичні об'єкти, постаті, подача інформації, а також потенціал приваблення іноземної аудиторії через цінності персональної пам'яті, культурної ідентичності й глобального спадку.

Екскурсія «Резиденція Буковинських митрополитів – перлина Чернівців»

Один із прикладів практичного використання біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів для формування туристичного продукту в Чернівцях — маршрут, присвячений архітектурному комплексу Резиденції Буковинських митрополитів. Цей туристичний маршрут побудований навколо ключового об'єкта, що має не лише архітектурне, але й глибоке культурно-біографічне значення, оскільки безпосередньо пов'язаний з постаттю чеського архітектора Йозефа Главки.

Резиденція, як головний об'єкт маршруту, є яскравим прикладом того, як біосоціальні ресурси можуть виступати основою для створення унікального туристичного продукту. Архітектор, що народився за межами України, спроєктував комплекс, у якому відображено релігійне, освітнє та етнокультурне різноманіття Буковини. Його творчість інтегрована в міський ландшафт Чернівців і стала важливою складовою культурної ідентичності регіону, що має цінність не лише на локальному, але й міжнародному рівні.

Маршрут охоплює низку структурних елементів комплексу — внутрішні двори, будівлі колишньої семінарії, кафедрального храму, бібліотеки, а також дендропарк. Кожен з цих об'єктів виступає як носій культурної пам'яті, що дозволяє туристу не лише оглянути визначну пам'ятку архітектури, а й ознайомитися з історичним контекстом формування буковинської духовної еліти.

З точки зору привабливості для іноземного туриста, цей маршрут має очевидну конкурентну перевагу. По-перше, він пов'язаний з іменем європейського архітектора, що може викликати інтерес у відвідувачів із країн Центральної Європи. По-друге, об'єкт внесено до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що підвищує його туристичну цінність на глобальному ринку. Нарешті, мультикультурний зміст маршруту — через поєднання архітектурних стилів і релігійних традицій — відповідає сучасному запиту на глибокі, змістовні подорожі.

Таким чином, маршрут до Резиденції Буковинських митрополитів є прикладом ефективної інтеграції біосоціального рекреаційного ресурсу — постаті іноземного архітектора — у туристичну практику. Завдяки цьому відбувається не лише популяризація культурної спадщини Чернівців, але й розширення потенціалу міжнародного туризму через осмислення історичних і біографічних зв'язків.

Екскурсія «Чернівецькі некрополі»

До прикладів реального використання біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів можна віднести екскурсійний маршрут, присвячений Чернівецькому некрополю — меморіальному простору, що охоплює старі християнські та юдейські кладовища. Цей маршрут передбачає тематичну пішохідну прогулянку, в межах якої турист знайомиться з історією багатонаціональної еліти Чернівців, життя якої відображене у поховальній культурі міста.

Особливу увагу в межах маршруту зосереджено на похованнях осіб, які зробили вагомий внесок у літературу, освіту, мистецтво, політику та релігійне життя. Серед них — Бенно Штраухер, відомий представник єврейської громади і депутат австрійського парламенту, а також інші особистості, які мають значущість у культурній спадщині регіону. Таким чином, маршрут виразно репрезентує біосоціальний аспект — через контакт із місцями пам'яті про тих, хто формував духовно-інтелектуальне середовище Чернівців.

Туристичними об'єктами в маршруті виступають як індивідуальні могили з оригінальними надгробками, виконаними в різних стилях, так і меморіальні архітектурні споруди. Зокрема, увагу привертає історична будівля «Будинку прощання», яка є зразком єврейської архітектури початку XX століття. Також варто відзначити мавзолеї, скульптурні композиції, поховання релігійних діячів та інтелектуалів — усі ці елементи складають унікальний ансамбль міського некрополя, що має туристичний і меморіальний потенціал.

Для іноземного туриста цей маршрут є особливо привабливим завдяки можливості відчувати історію міста через персоналізовану взаємодію з постатями, які мали вплив далеко за межами Буковини. Маршрут поєднує культурну рефлексію та естетичне сприйняття, даючи змогу зануритись у багатошарову структуру чернівецького мультикультурного минулого. У контексті формування міжнародного туристичного продукту цей маршрут варто розглядати як інструмент розвитку нішевого туризму на стику меморіального, історико-культурного та біографічного напрямів.

Маршрут «Кроками Йозефа Ляйтнера»

Цей тематичний маршрут є прикладом цілеспрямованого використання біосоціального рекреаційного ресурсу, сформованого на основі спадщини Йозефа Ляйтнера — чернівецького архітектора єврейського походження, чия професійна діяльність припала на кінець XIX – початок XX століття. У маршруті простежується логіка персоніфікованого архітектурного туризму: основна увага зосереджена не лише на огляді окремих об'єктів, але й на їхньому зв'язку з автором, історичним періодом та соціокультурним середовищем.

Серед основних об'єктів, включених до маршруту, варто виокремити житловий будинок Йозефа Ляйтнера на вулиці Руській, 4, виконаний у характерній для нього стилістиці пізнього модерну. Іншою визначною спорудою є будинок на вулиці Шолом-Алейхема, 13 — приклад поєднання елементів неоренесансу та національного декоративного оздоблення. До маршруту також включено колишній прибутковий будинок Ляйтнера на вулиці Університетській, 40, що є зразком багатоповерхової дохідної міської забудови. Ці об'єкти ілюструють не лише стильову еволюцію архітектора, але й особливості розвитку Чернівців як європейського міста на зламі епох.

Маршрут дозволяє розглянути спадщину Йозефа Ляйтнера як біосоціальний ресурс у повному сенсі — він репрезентує особистість, чия діяльність вписана в міську тканину, формуючи її зовнішній вигляд і атмосферу. Крім

архітектурного аспекту, маршрут підкреслює зв'язок митця з локальним середовищем: усі споруди розташовані в історичному центрі міста, що дозволяє побачити загальний урбаністичний контекст його роботи.

Для іноземного туриста маршрут є цінним прикладом цільового архітектурного туризму, зосередженого на конкретній особистості. Це особливо актуально для відвідувачів із Центральної Європи, які можуть простежити культурні паралелі та історичні впливи. Крім того, через ім'я Ляйтнера цей маршрут сприяє популяризації постатей, менш відомих широкому загалу, але важливих у локальному культурному наративі.

Таким чином, маршрут “Слідами Йозефа Ляйтнера” демонструє, як біосоціальні ресурси персонального рівня можуть бути трансформовані у конкурентоздатний туристичний продукт, що поєднує естетичну цінність, історичну пам'ять і локальну ідентичність.

Екскурсія «Єврейські Чернівці»

Цей маршрут розвиває тему культурного туризму, зосереджуючись на архітектурній, релігійній та інтелектуальній спадщині єврейської громади Чернівців — однієї з найбільших у Центральній та Східній Європі до Другої світової війни. Він обладнаний для пішохідного огляду і триває приблизно 2–3 години, охоплюючи центральні міські локації та околиці, де простежується життя традиційного штетлу.

У ході маршруту відвідувачі знайомляться з рядом архітектурно-значущих об'єктів, зокрема:

- *Головна синагога Буковини* (вул. М. Садовського, 11) — зведена у 1908 році як центр релігійного й культурного життя єврейської громади. У її приміщенні розташований музей «Єврейський дім», де представлені експозиції про життя спільноти.
- *Бейт Тфіла Бен'ямін* (вул. Лук'яна Кобилиці, 53) — функціональна синагога, відкрита у 1923 році, яка зберегла унікальні розписи на стелі із

зодіакальними мотивами, що дозволяють відчутти атмосферу довоєнної естетики.

- *Колишній Єврейський дім* (Театральна площа) — споруда 1908 року, споруджена для освітніх й соціальних функцій. Вона відображає соціальне життя громади, зокрема активність єврейської інтелігенції.
- *Єврейське кладовище* (вул. Зелена) — найбільший збережений некрополь, що налічує близько 50 000 поховань, у тому числі видатних діячів громади як-от Бенно Штраухер, Едуард Райс, Еліезер Штейнбарг, а також ритуальний «Будинок прощання» (Leichenhalle) зруйнований давніми обрядовими спорудами.
- *Синагога й комплекс у Садгорі* — серед них резиденція цадика Ізраеля Фрідмана; архітектурний ансамбль з молитовного будинку, мікви, синагог, що засвідчує культурно-релігійне значення хасидизму в Чернівцях.

Кожен із цих об'єктів у маршрутній логіці функціонує як біосоціальний ресурс, що дає змогу іноземному туристу ознайомитися з ключовими репрезентантами та інституціями традиційної громади. Огляд цих споруд дозволяє відчутти культурну мультикультурність Буковини через призму архітектурної спадщини, релігійних практик та соціального життя громад.

З практичної точки зору, маршрут сприяє формуванню глибоко інтелектуального туристичного продукту, де емоційний резонанс виникає на стику історичної пам'яті, персональних історій і візуальної культури. Для іноземців, особливо з Ізраїлю, США, Західної Європи, це — можливість відчутти «маленький Єрусалим» чернівецького штетлю, зануритися у тканину єврейської спільноти через її сакральні й громадські простори.

З точки зору маркетингу туризму, маршрут «Єврейські Чернівці» добре імплементований як нішевий туристичний продукт: він поєднує архітектурно-мистецьку привабливість, історію Голокосту, емоційні переживання й соціальний контекст. Це робить його важливим компонентом практики сталого

культурного туризму в Чернівцях, орієнтованого на аудиторію, яка цінує змістовні й персонально значущі маршрути.

Екскурсія «Літературні Чернівці»

Цей маршрут є прикладом інтеграції біосоціальних ресурсів у культурно-пізнавальний туризм, який апелює до глибоких інтелектуальних запитів та емоційного досвіду мандрівників. Його основою є життєписи і творчість письменників та поетів, народжених у Чернівцях, які стали відомими у Європі завдяки своїй багатомовній творчості. Таким чином, тур формує унікальну пропозицію для іноземних туристів, особливо тих, хто має зв'язок з німецькомовною, єврейською чи румунською культурами, або ж цікавиться мультикультурним середовищем Центрально-Східної Європи.

Ключові об'єкти маршруту:

Літературний Целанівський центр (вул. О. Кобилянської, 51) — сучасна платформа, присвячена Паулю Целану, поету світового рівня, який народився в Чернівцях. Центр функціонує як музей, архів та культурний простір, де проводяться літературні події, перекладацькі семінари, виставки. Для іноземного туриста це — можливість долучитися до інтерпретації спадщини Целана у місті його дитинства, що актуалізує поняття «геніуса місця» як туристичної принади.

Будинок Ольги Кобилянської (вул. С. Воробкевича, 68) — об'єкт, пов'язаний з європейською жіночою літературною традицією. Ольга Кобилянська, хоча і писала українською, була частиною німецькомовного культурного простору і вільно володіла кількома мовами. Її творчість резонує з ідеями модернізму та фемінізму, що робить її цікавою постаттю для туристів з Центральної Європи, які шукають несподівані імена в історії жіночої емансипації.

Будинок, де народився Пауль Целан (вул. Сагайдачного, 5) — локація без музейного оформлення, але з високою меморіальною цінністю. Вона ілюструє контраст між буденністю та геніальністю, який часто приваблює літературних

туристів. Це типова точка паломництва для читачів поета, де вони шукають емоційного зв'язку з особистістю через простір.

Пам'ятник Паулю Целану — символічна реперна точка, що фіксує образ поета у міському ландшафті. Пам'ятник є сучасною інтерпретацією складного поетичного стилю Целана, і саме ця естетична багатозначність може привабити туристів, які цінують не лише історію, а й сучасне мистецтво пам'яті.

Чернівецький університет (колишня Резиденція митрополитів) — хоч і не є суто літературною локацією, він був середовищем для становлення багатьох культурних фігур. Його архітектурна величність і статус об'єкта ЮНЕСКО посилюють емоційну вагу маршруту. Університет постає як простір, де перетинались мови, культури та ідеї — саме те, що шукає інтелектуальний турист.

З погляду біосоціального підходу, цей маршрут перетворює індивідуальні життєписи в культурні атракції. Образи П. Целана, О. Кобилянської, Р. Ауслендер, Маргул-Шпербера тощо — це не лише біографії, а живі маркери часу, що формували сучасну європейську ідентичність. Маршрут допомагає туристу «прочитати» Чернівці як літературний текст, насичений історіями, символами, мовами й конфліктами.

З маркетингової точки зору, маршрут «Літературні Чернівці» є привабливим для нішевої аудиторії — літературних туристів, викладачів, письменників, перекладачів, а також мандрівників, які шукають автентичного досвіду. Його сила — у багатомовному й транскультурному вимірі. Тут турист може побачити, як у межах одного міста жили і творили представники різних етнічних та релігійних спільнот, чий твори сьогодні є частиною європейського культурного канону.

Цей тур здатен зацікавити іноземців саме завдяки поєднанню: інтелектуального контексту, емоційної глибини та унікальної культурної спадщини, якою Чернівці можуть пишатися на рівні з великими культурними столицями Європи.

Квест-тур «Місто визначних особистостей»

Цей туристичний маршрут реалізований у форматі квест-туру, що поєднує освітній компонент із інтерактивною грою. Його структура дозволяє розкрити багатогарову історію Чернівців через постаті видатних особистостей, які народилися або формувалися в цьому місті, — інтелектуалів, митців, науковців, громадських діячів. У контексті аналізу біосоціальних ресурсів, квест-тур перетворює індивідуальні біографії в інтерактивну пізнавальну подорож, де життя визначної людини виступає основою для сюжетного елементу маршруту.

На відміну від звичайної екскурсії, маршрут будується за принципом розгадування загадок, проходження логічних завдань та вивчення маловідомих фактів, пов'язаних з різними діячами, чия біографія інтегрована у тканину міста. Це не лише активізує увагу учасника, але й створює ефект занурення у час, коли ці особистості жили і творили.

Маршрут охоплює кілька ключових локацій, кожна з яких пов'язана з окремим діячем:

Будинок Теодора Цюклера — історика, професора Чернівецького університету, що у своїй науковій діяльності переосмислював культурне розмаїття регіону. Цей об'єкт репрезентує мультикультурне академічне середовище Чернівців кінця XIX – початку XX століття, що може зацікавити іноземних гостей, пов'язаних із науковими чи освітніми колами.

Площа Філармонії — місце, де згадуються музиканти світового рівня, народжені в Чернівцях, зокрема композитор Леонард Бернстайн, який відвідував місто у зв'язку з родинним корінням. Такі постаті викликають інтерес у туристів, які прагнуть відчувати «музичний слід» міста.

Будинок, пов'язаний із Сільвіо Брантом — німецькомовним письменником, який через свої твори репрезентував чернівецьке повсякдення у 1920–1930-х роках. Для туриста з німецькомовного середовища це відкриває знайомий простір, але через призму міста з несподіваною географією.

Локація, пов'язана з Гансом Гроссом — відомим криміналістом, який народився у Чернівцях і вважається засновником наукової криміналістики в

Європі. Його постать цікава для іноземців, пов'язаних із правом, криміналістикою або навіть літературою жанру true crime, що активно популяризується в туризмі.

Театральна площа — точка, де розкривається постать актора і режисера Грега Ципрі, представника діаспори, чиї предки походять із Чернівців. Це дозволяє залучати не лише історичних діячів, а й тих, чий зв'язок із містом має сучасний вимір.

Завдяки форматуванню маршруту у вигляді квесту, акцент зміщується з пасивного сприйняття інформації до активної взаємодії з простором, що робить тур доступним для молодіжної аудиторії, сімей з дітьми, а також для мандрівників, які цінують гейміфікацію в культурному досвіді.

Для іноземного туриста цей маршрут є привабливим із кількох причин:

- Мультикультурний контекст: діячі, які включені до маршруту, належать до різних етносів, мовних та культурних середовищ, що дозволяє кожному туристу знайти близьку історію або персонажа.
- Інтерактивність: завдяки гейміфікації тур набуває динамічності й елементів несподіванки, що робить його конкурентоспроможним серед інших продуктів міського туризму.
- Особистісна залученість: відвідувачі не просто слухають про історичних осіб, а самостійно відкривають їхні сліди в просторі міста, що формує глибший зв'язок із місцем.

Таким чином, квест-тур «Місто визначних особистостей» є ефективним прикладом того, як біосоціальні ресурси можуть бути трансформовані в ігровий, але змістовний туристичний продукт. Він поєднує навчальну цінність, історичну достовірність і сучасні підходи до залучення аудиторії, включно з іноземними туристами, які шукають автентичного і незабутнього досвіду.

Квест-екскурсія «Містична таємниця архітектора»

Цей маршрут відноситься до категорії тематичних квест-турів і поєднує елементи гри, легенд і реальних біографічних даних, створюючи унікальний

туристичний досвід. Основу маршруту становить постать австрійського архітектора Йозефа Главки — видатного митця, який справив глибокий вплив на архітектурне обличчя Чернівців. Сам формат квесту дозволяє подати складну архітектурну й історичну інформацію у легкій і водночас інтригуючій формі, залучаючи різноманітну аудиторію, зокрема іноземних туристів, які цінують інтерактивні та ігрові підходи до пізнання культурної спадщини.

Квест починається біля *Резиденції Буковинських митрополитів*, нині — центрального корпусу Чернівецького національного університету. Це головне творіння Йозефа Главки, збудоване у 1864–1882 роках, яке поєднує елементи неороманської, візантійської та мавританської архітектури. За легендою, у декоративному оздобленні комплексу зашифровані певні символи, пов'язані з масонством та міфологією, які і стають відправною точкою для завдань квесту.

Наступною точкою є *Церква Трьох Святителів*, розташована на території резиденції. Її інтер'єр, збагачений елементами східнохристиянського мистецтва, використовується як одна з локацій для пошуку «таємних знаків архітектора».

Далі маршрут веде до *Будинку-корабля* (вул. Головна, 25) — ще однієї архітектурної пам'ятки з виразною символікою фасаду. Хоч Главка не був його автором, в межах квесту ця будівля використовується як підказка до ширшого контексту: уявлення про місто як текст, у якому кожен будинок є частиною зашифрованого послання.

Кафедральний собор Святого Духа (вул. Головна, 85), зведений у 1844–1864 рр., є ще однією локацією квесту. Саме тут розповідається про архітектурну спадкоємність, яку Главка зберігав, використовуючи елементи сакрального будівництва в модернізованому стилі. Турист отримує завдання, пов'язане з розпізнаванням стилістичних особливостей.

Австрійський квартал (вул. С. Бандери, Університетська, Шептицького) — завершує маршрут. У цьому районі розташовано чимало будинків доби кінця XIX — початку XX століття, що зберігають дух архітектурної реформи, яку започаткував Главка. Тут учасники квесту підсумовують отримані підказки та

розгадують «містичний секрет» — метафору ідеального балансу між формою, духовністю та раціональністю, які заклав у свої роботи головний герой маршруту.

Біосоціальний аспект Йозефа Главки як архітектора-іноземця, що народився у Південній Чехії, здобув освіту у Відні, а свій геній реалізував на Буковині, робить маршрут надзвичайно привабливим для іноземної аудиторії. Для гостей із Австрії, Чехії, Німеччини це — можливість побачити сліди співвітчизника в міському просторі, а для ширшої публіки — відчутти космополітичність культурного ландшафту Чернівців.

З маркетингової точки зору, квест-тур «Містичний секрет архітектора» ідеально вписується у формат культурного туризму нового покоління, де переважає бажання не просто «бачити», а взаємодіяти з історією. Його переваги:

- Інтерактивність — залучення туриста до активної гри робить маршрут емоційно насиченим;
- Символізм — підсилює інтелектуальну цінність маршруту;
- Глибока локалізація через біографію — Йозеф Главка постає не як абстрактний архітектор, а як людина зі своєю філософією, чия творчість — це частина ідентичності Чернівців.

Таким чином, маршрут не лише розкриває архітектурну спадщину міста, а й презентує її крізь призму особистості, що надає йому глибини та культурної багатошаровості, здатної зацікавити вибагливого іноземного мандрівника.

Екскурсія «Єрусалим над Прутом: єврейська спадщина Чернівців»

Цей маршрут поглиблює розуміння ролі єврейської громади в історії Чернівців, показуючи не лише архітектурну й релігійну спадщину, а й інтелектуальну, освітню та соціокультурну діяльність, яка зробила місто одним із найпомітніших центрів єврейського життя в Східній Європі. Назва маршруту — «Єрусалим над Прутом» — не випадкова: саме так називали Чернівці у XIX

— на початку XX століття за виняткову роль єврейської спільноти у формуванні міського духу.

У центрі маршруту — життя і творчість представників єврейської громади, що народилися або діяли в місті. Серед них — письменники Роза Ауслендер і Пауль Целан, громадські діячі як Бенно Штраухер, а також діячі освіти, лікарі, філантропи, які зробили внесок у формування єврейської ідентичності міста.

Маршрут розпочинається з *Головної синагоги Буковини* (вул. Садовського), збудованої 1908 року. Це — яскравий приклад синтезу модерну та східної стилістики. В її стінах зараз функціонує музей «Єврейський дім», де представлені документи, фотографії та особисті речі, що ілюструють щоденне життя єврейської спільноти Чернівців у різні епохи. Ця локація є не лише місцем пам'яті, а й простором культурного діалогу.

Наступною точкою є колишній *Єврейський народний дім* на Театральній площі. Побудований у 1908 році, він був осередком єврейського інтелектуального життя, де проводилися літературні вечори, конференції, благодійні акції. Це місце дозволяє уявити, як функціонувала спільнота не лише як релігійна, а й як соціальна структура.

Надзвичайно важливим об'єктом є *єврейське кладовище* на вулиці Зеленій — одне з найбільших в Європі, що налічує понад 50 000 поховань. Тут спочивають такі постаті, як філантроп Еліезер Штейнбарг, політик Бенно Штраухер, медики, підприємці, митці. Некрополь дозволяє «прочитати» соціальну структуру громади через епітафії, символіку надгробків, ритуальну архітектуру.

Особливою частиною маршруту є Садгора, передмістя Чернівців, де у XIX столітті сформувався центр хасидського життя. Тут розташована *резиденція цадика Ізраеля Фрідмана* — духовного лідера Садигурської династії. Синагоги та міква цього району демонструють живу присутність хасидської традиції, що досі зберігається, незважаючи на трагічні події XX століття.

Маршрут також включає місця, пов'язані з Паулем Целаном — геніальним поетом, лауреатом Бременської літературної премії. Будинок, де він народився, хоч і не зберігся повністю, все ж залишається точкою тяжіння для

інтелектуальних туристів. Тут можна розповісти про його творчість, позначену пам'яттю про Голокост і втрату батьків у роки нацистської окупації.

Завершується маршрут у центрі Чернівців, де розташовані старі будівлі аптек, книгарень, лікарень, які засновували єврейські підприємці. Цей фрагмент маршруту наголошує на ролі громади в економічному житті міста.

Для іноземного туриста, особливо з Ізраїлю, Німеччини, Австрії, США та Канади, маршрут «Єрусалим над Прутом» має кілька важливих привабливих рис:

- Біографічна глибина — можливість дізнатися про конкретних осіб, народжених у Чернівцях, які залишили слід у світовій культурі;
- Емоційна насиченість — теми пам'яті, ідентичності, трагедії та відродження особливо сильні у контексті єврейської історії;
- Архітектурна унікальність — мішанина стилів, типової для мультикультурних міст імперського періоду;
- Атмосферність — міські ландшафти зберігають автентичну ауру штетлу, що зникає у сучасному урбаністичному світі.

У практичному сенсі, маршрут функціонує як інтелектуально-духовний досвід, де подорож є водночас і пізнанням, і пам'яттю. Він сприяє розвитку стійкого культурного туризму, орієнтованого на глибоку взаємодію з місцем та його історією, що робить Чернівці привабливими для нішевої, але цінної категорії туристів — тих, хто шукає смисли, спадщину й персональний зв'язок з минулим.

Чернівецька область – багатокультурний регіон. На державний облік взято 23 пам'ятки, пов'язані з добре відомими іменами Міхая Емінеску, Пауля Целана, Георга Дроздовського, Рози Ауслендер, Йозефа Главки, Йозефа Шмідта та багатьох інших знакових постатей, що належать до румунської, єврейської, німецької та інших національних культур. Такі БРТР відносяться до групи гомогенних рекреаційно-триптичних ресурсів (ресурсів «подвійного Громадянства») і виступають важливим чинником розвитку іноземного туризму. З-поміж пам'яток культурної спадщини, що належать до БРТР,

абсолютні переваги для залучення до використання в туризмі мають насамперед ті, що володіють унікальною меморіальною цінністю, ексклюзивним пізнавальним потенціалом і здатністю утримувати інтерес туристів, високою атрактивністю, зберегли свою автентичність, характеризуються естетичністю, доступністю і широкими можливостями експлуатації.

Проаналізовані туристичні маршрути, реалізовані в межах культурного простору Чернівців, переконливо демонструють практичну реалізацію потенціалу біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів у формуванні конкурентоздатного туристичного продукту. Використання особистостей іноземного походження, які народилися в Чернівцях і зробили вагомий внесок у літературу, архітектуру, мистецтво, релігію та громадське життя, створює можливості для тематичного, нішевого й іміджевого туризму.

Кожен маршрут — незалежно від його формату (екскурсія, квест, тематичний похід) — репрезентує біосоціальні ресурси через конкретні об'єкти: будинки, пам'ятки, культурні інституції, місця пам'яті. Вони не лише наповнюють туристичний продукт змістом, а й формують у туриста глибше уявлення про місто як осередок міжкультурного діалогу. Саме на цьому ґрунтується потенціал Чернівців у розвитку міжнародного туризму.

Отже, біосоціальні РТР у контексті вже існуючих туристичних маршрутів виступають не лише ресурсною основою, а й стратегічним інструментом позиціонування міста на туристичній карті Європи. Їх інтеграція в екскурсійні програми дозволяє сформувати культурно й емоційно насичені продукти, здатні зацікавити іноземного туриста, орієнтованого на змістовні подорожі.

3.2 Біосоціальні РТР як чинник розвитку подієвого туризму

Важливою формою практичного застосування біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів у Чернівецькій області є їх інтеграція у сферу подієвого туризму. У цьому контексті біосоціальні РТР — тобто постаті, що мають культурне, інтелектуальне чи мистецьке значення і пов'язані з регіоном —

набувають нового змісту через участь у формуванні змісту та тематики культурних заходів, фестивалів, конференцій і меморіальних програм.

Подієвий туризм на основі біосоціальних РТР дає змогу не лише популяризувати історико-культурну спадщину міста, але й формувати сталий інтерес до Чернівців як до простору, де глибина інтелектуального контексту поєднується з динамікою сучасних культурних практик. Аналіз подій, що відбуваються у місті, свідчить про зростаючу роль таких ресурсів у формуванні туристичних продуктів, орієнтованих на іноземну аудиторію.

Фестиваль «Meridian Czernowitz» як приклад подієвого туризму на основі біосоціальних РТР

Однією з найбільш впізнаваних культурних подій, що активно сприяє розвитку подієвого туризму в Чернівцях, є міжнародний поетичний фестиваль «Meridian Czernowitz». Його проведення стало щорічною традицією, починаючи з 2010 року, і привертає увагу як національної, так і міжнародної аудиторії. Фестиваль виник як ініціатива популяризації постаті Пауля Целана — німецькомовного поета єврейського походження, народженого в Чернівцях, і згодом трансформувався в багаторівневу культурну подію з міждисциплінарною програмою.

Зміст фестивалю безпосередньо пов'язаний із біосоціальними рекреаційно-туристичними ресурсами регіону, оскільки в його межах представлена спадщина Целана, Рози Ауслендер, Ольги Кобилянської, Грегора фон Реццорі та інших постатей, які стали символами літературної та інтелектуальної історії Чернівців. Літературні читання, публічні дискусії, презентації книг та тематичні екскурсії проводяться у знакових локаціях: вулицях, де мешкали письменники, Літературному целанівському центрі, актових залах університету, старих синагогах, книгарнях і навіть на міському кладовищі, де поховані визначні діячі.

Фестиваль має щорічну періодичність і традиційно відбувається на початку вересня. Протягом трьох-чотирьох днів місто стає майданчиком для культурної

взаємодії між українськими та іноземними митцями. У програмі беруть участь поети, письменники, перекладачі, музиканти та візуальні художники з Австрії, Німеччини, Ізраїлю, Польщі, Румунії, Франції, Великої Британії, США та інших країн. Така широка географія учасників формує підґрунтя для інтенсивного культурного обміну та сприяє поширенню інформації про Чернівці як місто глибокої історичної і літературної традиції.

Для іноземного туриста участь у «Meridian Czernowitz» є нагодою не лише познайомитися з сучасною поезією, але й відчутти історичну глибину простору, де ця поезія звучить. Подія поєднує інтелектуальний компонент з емоційним, створюючи унікальний досвід «проживання» культурної спадщини. Водночас важливо, що фестиваль не є вузькопрофільним заходом для професійної спільноти — його відкритий формат робить літературу доступною широкому колу глядачів, у тому числі туристам, які вперше відкривають для себе Чернівці.

Отже, фестиваль «Meridian Czernowitz» є яскравим прикладом того, як біосоціальні ресурси міста можуть бути трансформовані у культурний подієвий продукт міжнародного масштабу. Через вдалу комбінацію літературного контенту, просторового контексту і залучення видатних постатей з історії Чернівців, цей захід виконує не лише культурну, а й туристичну функцію, сприяючи зростанню привабливості регіону для іноземних відвідувачів.

Міжнародна Шумпетерівська конференція – подія, що поєднує біосоціальні РТР і наукову спадщину

Міжнародна Шумпетерівська конференція — це щорічний або з періодичністю раз на два роки освітньо-науковий захід, який проводиться на економічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Заснована під егідою Центру економічних досліджень імені Йозефа Шумпетера, конференція спрямована на вшанування спадщини видатного економіста Йозефа Шумпетера, уродженця Чернівців, як ключового біосоціального ресурсу регіону.

Подія складається з пленарних доповідей, тематичних секцій, круглих столів і дискусій, в яких беруть участь провідні українські та іноземні економісти. Серед учасників — представники Шумпетерівського центру Граца, академіки з Норвегії, Канади, Австрії та Південної Кореї — що свідчить про високий міжнародний статус заходу. Програма конференції охоплює дослідження в галузі економічної еволюції, інноваційних процесів, підприємництва та соціальних аспектів глобальних змін.

Формат конференції передбачає щорічне проведення восени, майже щорічно збираючи 150–200 делегатів з різних куточків світу. У поєднанні з неформальними діловими зустрічами, публічними лекціями і культурно-науковими екскурсіями, захід утворює платформу для транснаціонального обміну ідей.

З погляду біосоціальних ресурсів, конференція вирішує культ. задачу: відновлення історичної пам'яті про Йозефа Шумпетера в контексті міської й академічної спадщини. Вона реалізує зв'язок між його біографією—як учасника інтелектуального життя міста—та модерною академічною спільнотою. Локація конференції — будівля університету, що є частиною архітектурної спадщини Йозефа Главки, сприяє культурному переслідуванню Шумпетерівського дискурсу в історичному просторі.

Для іноземних гостей конференція цікава з кількох причин: по-перше, вона дає унікальний доступ до академічної сцени, де торкаються світових економічних трендів; по-друге, гості мають змогу відвідати культові місця Чернівців, пов'язані з біографією Шумпетера; по-третє, культурно-наукова програма надає багатогранний досвід, що поєднує лекції, музейні вечори, урбаністичні прогулянки вузькими вуличками історичного центру.

Таким чином, Міжнародна Шумпетерівська конференція є важливим прикладом того, як біосоціальні ресурси — постать Шумпетера як видатного економіста — можуть виступати фундаментом для створення висококваліфікованого подієвого туристичного продукту. Ця подія зміцнює

академічний імідж Чернівців на міжнародній мапі та сприяє формуванню нішевого наукового туризму.

Дні єврейської культури у Чернівцях як форма актуалізації біосоціальних РТР

Серед подій, які сприяють формуванню подієвого туристичного продукту на основі біосоціальних ресурсів Чернівців, особливе місце посідають щорічні Дні єврейської культури. Цей захід спрямований на осмислення та репрезентацію багатовікової єврейської присутності в місті, яка залишила глибокий слід у його архітектурному, інтелектуальному та соціальному ландшафті. Подія має сталу структуру, відбувається у серпні та триває кілька днів, охоплюючи різні формати культурної взаємодії — лекції, презентації, мистецькі вистави, концерти, майстер-класи та тематичні екскурсії.

У межах події відтворюється й актуалізується культурна спадщина таких постатей, як Пауль Целан, Роза Ауслендер, Ізраель Фрідман, Бенно Штраухер та інших представників єврейської громади, які становлять основу біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів регіону. Їхня діяльність — літературна, релігійна, політична — є джерелом змістовного наповнення як самої події, так і ширшого уявлення про єврейське минуле Чернівців.

Події Днів єврейської культури проводяться в історично значущих локаціях, пов'язаних з єврейською спадщиною міста: Літературному целанівському центрі, єврейських синагогах, будинку на Театральній площі, приміщеннях університету, музеях та громадських просторах. Вони слугують не лише простором для проведення заходів, а й самі по собі є культурними об'єктами, що уособлюють біосоціальний потенціал.

З точки зору привабливості для іноземного туриста, Дні єврейської культури є прикладом тематичного туризму з виразною історико-культурною компонентою. Захід орієнтований на аудиторію, зацікавлену в осмисленні єврейської спадщини Східної Європи, і має особливу цінність для відвідувачів з Ізраїлю, Німеччини, США та інших країн з великою єврейською діаспорою.

Формат події дозволяє інтегрувати культурний контент у туристичний досвід через безпосереднє знайомство з просторами, пов'язаними з історичними діями, їхніми творами та культурним контекстом.

Таким чином, Дні єврейської культури в Чернівцях є прикладом того, як на основі біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів можливо формувати сталий подієвий туристичний продукт. Подія поєднує елементи меморіалізації, культурної презентації та міжкультурного діалогу, створюючи умови для глибшого сприйняття міста як простору, де багаточасова історія набуває актуального звучання через подієву активність.

Описані події, зокрема міжнародний фестиваль «Meridian Czernowitz», Міжнародна Шумпетерівська конференція та Дні єврейської культури, є прикладами ефективного використання біосоціальних ресурсів у формуванні подієвого туристичного продукту. Ці заходи базуються на осмисленні спадщини визначних особистостей, народжених у Чернівцях, і транслиують її через сучасні культурні, наукові та просвітницькі формати.

Події такого типу забезпечують сталу зацікавленість іноземного туриста, орієнтованого на інтелектуальне, тематичне та культурне пізнання. Завдяки включенню у фестивальні та конференційні програми постатей із глобальною впізнаваністю, подієвий туризм Чернівців набуває доданої цінності та перетворюється на інструмент міжнародного культурного позиціонування регіону. Біосоціальні РТР у цьому процесі виступають не лише історичною основою, але й джерелом сучасної туристичної привабливості.

ВИСНОВКИ

У ході виконання дипломної роботи було проаналізовано біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси Чернівецької області як чинник розвитку міжнародного туризму. Дослідження дало змогу комплексно охарактеризувати потенціал регіону, пов'язаний з постатями визначних діячів культури, науки, мистецтва, релігії та громадського життя, які народилися або тривалий час мешкали на території Чернівців і залишили вагомий слід у світовій історії. Унікальність таких ресурсів полягає в їхній символічній, духовній і культурній насиченості, здатності формувати глибокий інтелектуальний і емоційний зв'язок між туристом та територією.

У теоретичному розділі було з'ясовано поняття біосоціальних РТР, їхню класифікацію, особливості структури. Було акцентовано увагу на тому, що біосоціальні ресурси охоплюють не лише фізичну присутність об'єкта (будівлі, меморіалу, локації), а й живу пам'ять про особистість, її творчість, ідеї, культурний спадок. Було визначено, що такий тип ресурсів має особливу цінність для міжнародного туризму, оскільки створює зв'язок з історією Європи, мультикультурністю та інтеграційними процесами.

Другий розділ був присвячений аналізу видатних постатей Чернівців, які мають значення як біосоціальні туристичні ресурси. Досліджено діяльність Пауля Целана, Грегора фон Рецторі, Міхая Емінеску, Йозефа Шмідта, Віоріки Урсуляк, Йозефа Главки, Ервіна Чаргаффа, Йозефа Шумпетера, Траяна Поповича та багатьох інших. Проведена класифікація діячів за сферами діяльності: література і мистецтво, релігія, громадське життя, наука та освіта. Це дозволило сформувати цілісну картину біосоціального середовища Чернівців, що має високий потенціал до використання в міжнародному туризмі.

У третьому розділі було представлено практичне застосування біосоціальних рекреаційно-туристичних ресурсів через аналіз реальних туристичних маршрутів та культурно-подієвих заходів. Дослідження охоплювало чинні туристичні продукти, що пропонуються в місті Чернівці, зокрема екскурсійні та квест-маршрути, тематично пов'язані з постатями, які мають міжнародне

культурне значення. Було проаналізовано маршрути «Резиденція Буковинських митрополитів», «Чернівецький некрополь», «Квест-тур “Місто визначних особистостей”», «Слідами Йозефа Ляйтнера», «Єврейські Чернівці» та інші. У кожному з маршрутів було виявлено об’єкти, що виступають носіями біосоціальної пам’яті — меморіальні будинки, культурні центри, релігійні споруди, архітектурні ансамблі.

Окрему увагу в цьому розділі було приділено подієвому туризму. Проаналізовано найважливіші події, що формуються на основі біосоціальних ресурсів, зокрема міжнародний поетичний фестиваль «Meridian Czernowitz», Міжнародну Шумпетерівську конференцію, а також Дні єврейської культури. Кожна з подій була розглянута з позиції її змістового наповнення, зв’язку з біографіями визначних постатей, періодичності та потенціалу залучення іноземних туристів. Проведений аналіз підтвердив, що наявні маршрути й події вже сьогодні частково виконують функцію популяризації біосоціальних РТР, хоча мають значний потенціал для подальшого розширення і промоції на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешугіна Н. О. Рекреаційні ресурси: навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – с. 11-18
2. Бейдик, О. О. (2016). Біосоціальні ресурси як підґрунтя розробки тематичних туристсько-екскурсійних маршрутів. *Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України : Збірник Матеріалів I Всеукраїнської Інтернет-конференції (Черкаси, 17 травня 2016 року)*, 55-59.
3. Бейдик, О. О. (2001). *Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : Монографія*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».
4. Скутар, Т. Д. (2024). Біосоціальні ресурси як чинник туристичної привабливості Чернівецької області
5. Скутар, Т. Д. (2024). Біосоціальні ресурси у туристичних маршрутах Чернівецької області. *Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (Черкаси, 28–29 березня 2024 року)*, 125-126.
6. Кузик, С., & Литвин, Д. (2012). Історико-культурні ресурси українсько-польського прикордоння та особливості їх використання для туристичних цілей. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, (21), 475-482.
7. Мельник, І., Щербанюк, Л., & Любківський, О. (2015). *Czernowitz: історичні вулиці, будинки та видатні особистості : урбаністичні есеї*. Чернівці : Друк Арт.
8. Павлюк, М., (Ред.), Китайгородська, В., Преступенко, Ю., Ботушанський, В., Вандюк, Л. (2020). *Звід пам'яток історії та культури України. Чернівецька область. (Матеріали до «Зводу пам'яток історії та*

- культури України»*). Київ : НАН України. Інститут історії України, Центр досліджень історико-культурної спадщини України.
9. Король О. Д. Рекреаційно-туристичні ресурси Чернівецької області / О. Д. Король // Науковий вісник ЧНУ. – 2020. – Вип. 822. – С. 45–52.
 10. Поливач, К. А. (2012). *Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України*. Київ : Інститут географії НАН України.
 11. Любіцева, О. О., Панкова, Є. В., & Стафійчук, В. І. (2007). *Туристичні ресурси України : Навчальний посібник*. Київ : Альтерпрес.
 12. Чеботарева І. М. Географія культурного туризму. – К. : Альтерпрес
 13. Юрченко О. М. Основи сталого туризму: навч. посіб. – К. : КНТЕУ, 2021. – 256 с.
 14. Антонюк-Гавришук, Є. І. (2007). *Музеї Буковини*. Чернівці : Видавничий дім «Букрек»
 15. Чернівці: місто на перетині культур. – Чернівці : Букрек, 2015.
 16. Berenbaum M. The World Must Know: The History of the Holocaust as Told in the United States Holocaust Memorial Museum. – Johns Hopkins University Press, 2006.
 17. Celan P. Poems / Translated by Michael Hamburger. – London : Penguin Books, 2007.
 18. Friedländer S. Nazi Germany and the Jews, 1933–1945. – Harper Perennial, 2009.
 19. Gilleir A., van den Bossche B. Paul Celan Today: A Companion. – Berlin : De Gruyter, 2015.
 20. Kiesler F. Inside the Endless House: Art, People, and Architecture. – New York : Columbia University Press, 1966.
 21. Rezzori G. M. Memoirs of an Anti-Semite. – New York : NYRB Classics, 2007.
 22. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism and Democracy. – London : Routledge, 2003.

23. Schumpeter J. A. Essays: On Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism. – London : Transaction Publishers, 2008.
24. Stănescu D. M. Mihai Eminescu – National Poet of Romania. – Bucharest : Romanian Cultural Institute, 2011.
25. Wistrich R. Antisemitism: The Longest Hatred. – London : Methuen, 1992.
26. Офіційний туристичний портал Чернівців GoChernivtsi – <https://www.gochernivtsi.com>
27. Meridian Czernowitz – <https://www.meridiancz.com>
28. Читомо (Chytomo.com) – <https://chytomo.com>
29. Deutsche Welle (DW) – <https://www.dw.com>
30. ЛітЦентр – <https://litcentr.in.ua>
31. ResearchGate – <https://www.researchgate.net>
32. Український інститут національної пам'яті – <https://uinp.gov.ua>
33. Туристичний портал України – <https://discover.ua>
34. Чернівецький обласний краєзнавчий музей – <https://chernivtsimuseum.com>